

Srednjovjekovna Baranjska županija

Hegediš, Karolina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:311360>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni diplomski studij mađarskog jezika i književnosti, komunikološki
smjer i povijesti, nastavnički smjer

Karolina Hegediš

Srednjovjekovna Baranjska županija

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Dvopredmetni diplomski studij mađarskog jezika i književnosti, komunikološki
smjer i povijesti, nastavnički smjer

Karolina Hegediš

Srednjovjekovna Baranjska županija

Diplomski rad

Humanističke znanosti, Povijest, Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 21. 06. 2023.

Kardina Hegediš, 0122229449

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Cilj je ovoga rada prikazati povijest Baranjske županije u srednjem vijeku počevši od opisa geografsko-političkog smještaja i teritorijalnog opsega kojega je županija obuhvaćala. U uvodu je objašnjena pretpostavljena etimologija imena Baranja te se analizira naseljavanje Slavena te Mađara na područje županije. Zatim se govori o velikaškim obiteljima koje su na području Baranjske županije imale brojne posjede. Neke od obitelji su: Hercezi Sečujski, Korodški, Gorjanski čiji su članovi obnašali dužnost župana Baranjske županije. Nakon toga je objašnjena uspostava i organizacija Baranjske županije dok su veoma važnu ulogu u organizaciji županije imali crkveni redovi, među kojima se ističu cisterciti i benediktinci. Prvi ugarski kralj Stjepan I. Sveti (1000. – 1038.) početkom 11. stoljeća osnovao je benediktinsku opatiju u Pečvardu, a 1000. godine osnovao je biskupiju u Pečuhu. Sredinom 12. stoljeća kralj Geza osnovao je cistercitsku opatiju u mjestu Czikó. U 11. stoljeću osnovana je Baranjska županija čije je glavno središte bio grad Branjin Vrh odnosno Baranyavár. Godine 1367. kralj Ludovik I. Veliki u Pečuhu je osnovao prvo sveučilište na kojemu se moglo učiti kanonsko i građansko pravo. U radu se potom navode neka od značajnijih gradskih naselja koja se nalaze na području Baranjske županije, a neka od značajnijih su Našice (mađ. Nekcse), Pečuh (mađ. Pécs), Pečvard (mađ. Pécsvárad), Sečuh (mađ. Szekeső) te Šikloš (mađ. Silós).

Ključne riječi: Baranjska županija, velikaši, naselja, Pečuška biskupija, sveučilište u Pečuhu, srednji vijek

Sadržaj

Sažetak	4
Uvod.....	7
1. Etimologija imena Baranja.....	8
2. Teritorijalni opseg Baranjske županije	9
3. Stanovništvo.....	11
4. Baranjska županija u srednjem vijeku	13
5. Velikaške obitelji na području Baranjske županije.....	18
5.1. Velikaška obitelj Hercezi Sečujski	18
5.2. Velikaška obitelj Korodški (mađ. Korógyi)	20
5.3. Velikaška obitelj Gorjanski (mađ. Garai).....	21
6. Naselja u Baranjskoj županiji	23
6.1. Našice (mađ. Nekcse)	23
6.2. Pečuh (mađ. Pécs).....	24
6.3. Pečvard (mađ. Pécsvárad).....	25
6.4. Sečuh/ Sečuj (mađ. Szekcső/ Dunaszekcső).....	26
6.5. Šikloš (mađ. Siklós).....	27
7. Crkvena povijest Baranjske županije u srednjem vijeku	29
7.1. <i>Quinque Ecclesiae</i> (Pet crkava).....	29
7.2. Općenito o Pečuškoj biskupiji	29
7.3. Osnivačka isprava Pečuške biskupije i njezine granice.....	31
7.4. Katedrale u Pečuhu	34
7.5. Opatija u Pečvardu.....	35
7.6. Arhiđakonati Pečuške biskupije	36
7.7. Značajniji biskupi Pečuške biskupije	37
7.7.1. Bonipert (1009. – 1036.)	37
7.7.2. Kalan od roda Bor-Kalan (1186. – 1218.).....	38

7.7.3. Ladislav Korodski (1314. – 1345.).....	39
8. Sveučilište u Pečuhu	41
Zaključak	43
Prilozi	45
Popis literature.....	49
Popis Priloga	52

Uvod

Srednjovjekovna povijest područja Baranjske županije započinje s vladavinom Stjepana I. Svetog (1000. – 1038.). Povijest srednjovjekovne Baranjske županije se može podijeliti na nekoliko razdoblja. Prvo razdoblje obuhvaća političko djelovanje Stjepana I. Svetog koje je bilo usmjereno na uspostavljanje i ukorjenjivanje kršćanstva. Ovo razdoblje traje sve do provala Tatara, odnosno do 1241. godine. Nakon toga, u drugoj polovini 13. stoljeća dolazi do procvata sitnoga plemstva te ono čini srednji stalež. U ovom su se razdoblju razvile i učvrstile županijske institucije. Nadalje, krajem 13. i početkom 14. stoljeća dolazi do propadanja sitnog plemstva i nestajanja srednjega staleža. Od posjeda se stvaraju veleposjedi, a veleposjednici preuzimaju županiju. Potom, krajem 14. stoljeća dolazi do borbi protiv Osmanlija.¹

Područje Baranje činili su veliki i mali svjetovni i crkveni posjedi. Većina Baranjske županije bila je obuhvaćena Pečuškom biskupijom koja je obuhvaćala i prostor preko same Baranjske županije, odnosno dio područja Vukovske županije. Neki od prvih značajnijih rodova na području Baranje koji su ondje imali veliki broj posjeda su rod Kán te obitelj Daroy. No, najjači i najznačajniji rodovi Baranje, Koroški, Morovići i Gorjanski, pojavljuju se tek u 14. stoljeću te obitelj Geréb od Vingárta koja se pojavljuje krajem 15. stoljeća.

Cilj je ovoga rada prikazati osnutak i općenit pregled Baranjske županije u srednjem vijeku te uspostavu i razvoj Pečuške biskupije. U radu će se pokušati dati odgovor na pitanja zbog čega su se Slaveni neometano mogli nastaniti na područje Karpatske nizine i u južnom Podunavlju. Potom, na pitanje zbog čega je došlo do uspostave Pečuške biskupije. Nadalje, pokušat će se odgovoriti na pitanje kako je osnutak i razvoj Pečuške biskupije utjecao na razvoj grada Pečuha. O temi srednjovjekovne Baranjske županije nema puno dostupne literature na hrvatskom jeziku. Većinom su se mađarski povjesničari bavili teritorijalnim opsegom županije, pečuškom biskupijom te sveučilištem u Pečuhu. Najčešće je riječ o literaturi iz 19. i 20. stoljeća. Nadalje, hrvatski su se povjesničari najčešće bavili hrvatskim dijelom Baranjske županije te značajnijim velikaškim obiteljima koje su imali posjede na njezinom području.

¹ Várady, Ferencz. „*Baranya multja és jelenje*. II. kötet.” (Pécsi irodalmi és könyvnyomdai részvénytársaság nyomása, 1897.), 211.-212.

1. Etimologija imena Baranja

Prema Sekuliću, ime *Baranja* slavenskoga je podrijetla te ga se povezuje s naseljem Baranyavár odnosno Branjin Vrh. Naselje je postojalo već i prije doseljenja Mađara na ove prostore. S druge strane, neki jezikoslovci zagovaraju rimsku teoriju o podrijetlu imena Baranja. Oni ime Baranja povezuju s „*castrum Varonii*“ tj. Varonovom utvrdom.²

U mađarskome jeziku riječ *bárány* znači janje. Isto tako je i u poljskom jeziku u kojemu imenica *baranek* znači janje, jaganjac. Prema etimološkom rječniku o porijeklu mađarskih riječi, riječ *bárány* je slavenska tuđica te se u starom srpsko-hrvatskom pojavljuje kao *baran*, češkom kao *beran* te ruskom kao *baran*, a značenje joj je ovan.³ Stoga je najbolje, prilikom tumačenja imena Baranje, povezati ga s vremenom seobe ugarskih plemena na područje na kojemu su slavenski pastiri čuvali svoja stada.⁴ S druge strane, neki istraživači smatraju kako je ime Baranja slavenskog podrijetla, no smatra se da potječe od naziva prve prijestolnice Baranyavár (današnji Branjin Vrh). Uz to, smatra se da je taj naziv sadržavao ime njezinog prvog župana – Brana ili Borna. Nakon što je sjedište županije premješteno u Pečuh (mađ. Pécs), od imena kojega je županija prije imala, baranjovarska, ime je skraćeno na Baranja, odnosno Baranjska županija.⁵ Prema Fieder Máriji, utvrda Baranyavár dobila je naziv tako što je nazivu naselja Baranya dodana imenica *vár*, odnosno ono što bi u ovome slučaju označavalo županijsku utvrdu.⁶

² Sekulić, Ante. „Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji.“, (Zagreb: Školska knjiga, 1996.), 11.

³ Gábor, Zaicz., „*bárány*.“, Etimologiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete., (Budapest: Tinta könyvkiadó, 2006.), 69.

⁴ Sekulić, Ante. „Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji.“, 11.

⁵ Isto, 11.

⁶ Fieder, Mária., „*Baranya., Baranyavár.*“, u „*Baranya vármegye korai ómagyar kori helyneveinek nyelvi elemzése*“, (Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2007.), 14.

2. Teritorijalni opseg Baranjske županije

Baranja zauzima dio Dunavskog bazena koji je omeđen sa sjevera planinom Meček, na jugoistoku Dunavom i Dravom, a na zapadu potocima Almaš, Okur i Šio. Prvotno središte Baranjske županije bio je Branjin Vrh (lat. *castrum Borogna*), potom se oko 1193. središte prebacuje u Pečuh.⁷ Baranjska županija se tijekom povijesti spominjala pod nazivima: *in Comitatu de Baranya, Castrum Borona, Baragna, Baranya, Baranyavár, Branya vármegye* te Baranja.⁸ Srednjovjekovna Baranjska županija protezala se većim dijelom sjeverno od Drave, a manjim južno od Drave. Sjeverni (gornji) dio županije prostirao se na zapadu do potoka Almása i do sela Bogdása i Sztára, koji se nalazio u Podravini. Sjeverna granica dopirala je malo iznad Komlóa, Apátvarasda i Almamelléka. Istočna granica županije prostirala se između Báte i Dunaszekcsőa. Županiji je pripadala i glavina gorja Meček koje se nalazi sjeverno od Pečuha. „U tom prekodunavskom dijelu Baranjska je županija graničila sa Šomođskom, na sjeveru s Tolnanskom, a na istoku (to jest na Dunavu) s Bodroškom županijom.“⁹

Cisdravski dio Baranjske županije protezao se na jugu do Krndije, a gradovi Orahovica i Našice s okolicama također su pripadali ovome dijelu. U Podravini se dio cisdravske baranjske županije protezao sve do Viljeva te do Retfale u blizini Osijeka. Južna granica Baranjske županije protezala se duž rijeke Drave te je ondje graničila s Vukovskom županijom. Cisdravski je dio Baranjske županije na zapadu graničio s Križevačkom županijom, na istoku s Vukovskom županijom, dok je na južnom dijelu graničio s Požeškom županijom.¹⁰

U vrijeme vlasti dinastije Arpadović (1000. – 1301.) granice Baranjske županije bile su najveće. Baranjska se županija u 13. stoljeću prostirala do Karašičkog bazena, u 14. stoljeću od Karašice do Našica, dok se u 15. stoljeću prostirala sve do podnožja Papuka.¹¹

Pokraj naselja Retfale započinjala je istočna granica Baranjske županije. Pripadala je lipovačkom Ketzereku, a Osijek je pripadao Vukovskoj županiji. Od Retfale granica županije protezala se do sjevernog djela Čepina, potom se protezala prema jugozapadu sve do Brođanaca

⁷ „Baranja.“ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 12.5.2023. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5822>)

⁸ Sekulić, „Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji“, 11.

⁹ Andrić, Stanko. „Srednjovjekovna plemićka obitelj hercega Sečujskih.“, (Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir, 2004.), 43.

¹⁰ Jelaš, Danijel. „Gradovi donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku.“, (Slavonski Brod, 2020.), 13. – 14.

¹¹ Sekulić, „Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji.“, 11.

i Habjanovaca, a na jugu sve do rijeke Vuke.¹² Nadalje, granica Baranjske županije išla je duž rijeke Vuke sve do Podgorača. Granica je iza Podgorača sezala do Feričanaca i Našica te je obuhvaćala Gornju i Donju Motičinu.¹³

Osijek se, prema sačuvanim podacima, smješta i u Baranjsku i u Vukovsku županiju. Prema broju izvora Osijek pripada Baranjskoj županiji. S obzirom na to, šest diplomatskih izvora smješta ga u Baranjsku županiju, a samo tri izvora u Vukovsku. Prema dva dokumenta Pečvarске opatije i Budimskog kaptola navodi se da Osijek pripada Baranjskoj županiji, dok prema trećem dokumentu, odnosno prema pismu kralja Vladislava II. (1410. – 1516.), Osijek pripada Vukovskoj županiji. Csanki, Bösendorfer te Engel smatraju kako Osijek pripada Vukovskoj županiji, dok je Györffy stajališta kako se Osijek nalazi u Baranjskoj županiji.¹⁴ Prema interpretaciji srednjovjekovne karte Ugarske vidljivo je kako je Osijek u jednom razdoblju pripadao Baranjskoj županiji.¹⁵

U razvijenom srednjem vijeku granice Baranjske županije protezale su se sve do Požeške županije. Od Mohačke bitke, koja se odvila 1526. godine, dio područja Baranjske županije nalazio se u sastavu Osmanskoga Carstva kao upravna jedinica Mohački sandžak.¹⁶

U kasnom srednjem vijeku Baranjska županija prostirala se na površini od oko 5700 kilometara. 81 % površine pripadao je prekodravskom dijelu Baranjske županije, dok je preostalih 19 % pripadalo cisdravskom, odnosno slavonskom dijelu.¹⁷

¹² Heka, Ladislav. „Granice Baranje od srednjega vijeka do danas.“ u Granice i identiteti: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, 11. ožujak 2016. , ur. Daniela Taslidžić Herman (Beli Manastir/ Vukovar, 2017.), 47.

¹³ Várady, „Baranya multja és jelenje. II. kötet.“, 315.

¹⁴ Jelaš, Danijel. „Gradovi donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku.“, 73. – 74.

¹⁵ „Baranjska županija.“, karta srednjovjekovne Ugarske. Pristup ostvaren: 6.6.2023. (<http://corvinlanc.hu/kmta/>)

¹⁶ Heka, „Granice Baranje od srednjega vijeka do danas.“, 23.

¹⁷ Andrić, „Srednjovjekovna plemićka obitelj hercega Sečujskih.“ 43.

3. Stanovništvo

Može se pretpostaviti da su se Slaveni nastanili na području Južne Panonije već u 7. stoljeću, odnosno nakon sloma obrane Sirmija kada je završila prisutnost istočnorimske vlasti na području istočnoga i zapadnog Međurječja. Nakon što su Avari 626. godine doživjeli poraz pod Konstantinopolom, započinje pasivna hegemonija Avara na području Karpatske kotline.¹⁸

Na području Baranje postoji nekoliko arheoloških lokaliteta iz razdoblja ranoga srednjeg vijeka. U Batini su pronađene dvije brončane narukvice i prsten koji potječu iz 8. stoljeća te je riječ o avarsko-slavenskoj arheološkoj kulturi. Uz to, pronađena je i brončana lučna fibula s antropomorfnom maskom. Brončana lučna fibula datira u 7./8. stoljeće te pripada slavenskoj arheološkoj kulturi.¹⁹ Osim u Batini, arheološki nalazi pronađeni su i u Zmajevcu. Ondje je pronađena tamnosiva glinena posuda koja potječe iz 8. stoljeća. Riječ je o avarsko-slavenskoj arheološkoj kulturi.²⁰

Što se tiče suživota Slavena i Avara, on nije bio ravnopravan niti harmoničan. Razlog tomu leži u činjenici što su Slaveni bili podređeni avarskim populacijama, iako su se potonji morali oslanjati na mjesne slavenske poglavare. Avari su zaustavljali uzdizanje slavenske ratničke elite jer bi ona na koncu mogla ugroziti njihov status. No, Avari su bili svjesni etničke dominacije Slavena, posebice na rubnim dijelovima Avarskog Kaganata. Razlog zbog kojega su se Slaveni mogli nesmetano širiti na području Karpatske kotline u kojoj su se nalazili Avari je taj što su Avari u Slavenima vidjeli korist. Drugim riječima, Avari su vrbovali vojnike među slavenskom populacijom te su se koristili njihovim resursima.²¹

Način života kojim su živjeli Slaveni bio je veoma privlačan starom, zemljoradničkom stanovništvu te je upravo zbog toga došlo do širenja slavenizacije i na području pod avarskom kontrolom, ali i na području gdje nije bilo avarske kontrole.²² Slaveni su na području Podunavlja, pa tako i u Baranji, pronašli svoje trajno prebivalište. Krajem 9. stoljeća na navedeno područje provaljuju ugarska plemena te od tada Slaveni i Ugri žive zajedno na jednom području.²³

¹⁸ Gračanin, „*Slaveni u ranosrednjovjekovnoj Južnoj Panoniji.*“, 27.

¹⁹ Isto, 27.

²⁰ Isto, 31.

²¹ Isto, 37.

²² Isto, 38.

²³ Sekulić, „*Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji.*“, 14.

Avari borave na tom području preko 200 godina nakon čega ih početkom 9. stoljeća protjeruje Karlo Veliki, franački car. Nakon 814. godine Avari odlaze s područja Baranjske županije te tada dolazi do borbe za prevlast između Germana i Slavena na području Podunavlja.²⁴ Mađari prekidaju borbu između Slavena i Germana. Oni potkraj 9. stoljeća pljačkaju područje Moravske i Panonije. Mađari su bili predvođeni Arpadom, sinom Almoša, Kurszánom, vladarom saveza sedam ugarskih plemena, Leventom, Arpadovim sinom te Almošem.²⁵

Oko 839. godine Mađari žive na području između rijeke Dok (Etil) te donjega toka Dunava. Navedeno se područje naziva Etelköz. Krajem 899. godine, Mađari pokoravaju Panoniju te se ondje i nastanjuju.²⁶

²⁴ „*Baranja*.“, Hrvatski institut za povijest, podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. (<http://hips.hr/baranja/>)

²⁵ Kontler, László. „*Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*.“, (Srednja Europa, Zagreb, 2007.), 51.

²⁶ Isto, 47. - 53.

4. Baranjska županija u srednjem vijeku

Kralj Stjepan I. Sveti 1009. godine na području Baranje osnovao je biskupiju čije je središte bilo u Pečuhu. Time je započeta organizacija Baranje. Baranjska županija pripada među najstarije županije. Pečuška biskupija i Baranjska županija na samim su se počecima prostorno podudarale.²⁷

Prostor Baranje u doba kralja Stjepana I. Svetog nije bio jedinstvena cjelina, već se sastojao od manjih dijelova koji su imali preduvjete za spajanje i prerastanje u županiju.²⁸ Prema osnivačkoj ispravi Pečuške biskupije iz 1009. godine ne spominju se županije. Stoga se može pretpostaviti kako županija kao upravna organizacija tada nije postojala. Upravo je postojanje utvrde bio ključan element uspostave županije. Sukladno tomu, na području Baranje bile su poznate dvije kraljevske županije (mađ. királyi várispánság) koje su u svome središtu imale utvrdu: utvrda Baranya (Barona) te utvrda Koaszt. Potonja županija obuhvaćala je područje južno od Pečuha te se protezala do gorja Villány dok se Baranjska županija protezala južno od gorja Villány.²⁹

Na navedenom su području postojale i druge manje kraljevske utvrde, primjerice utvrda Réka kraj Mecseknádasda, utvrda Máré, potom utvrda Béla (mađ. Bélavár/ hrv. Belovar). Potonje su utvrde imale obrambenu zadaću. Stoga je kralj Stjepan I. Sveti stvorio okruge utvrda (mađ. várkerület), a kako je bila riječ o području omeđenom utverdama, kralj je preuzeo riječ mega (mađ. megye) od Slavena te se ona počela upotrebljavati prilikom označavanja jednog omeđenog područja.³⁰

Prema Lehoczky, 1082. godine na čelu županije bio je župan Crug, dok Gustav Matos navodi da je 1096. godine postojao župan Ilija Bessenyei. No, niti jedan od navedenih župana ne spominju se u ispravama.³¹ Krajem 12. stoljeća, točnije 1186. godine, spominje se Baranjska županija, a tada se spominje prvi župan. Sve do 14. stoljeća titulu župana obnašaju predstavnici baranjskih rodova, a nakon toga mačvanski banovi počinju biti i baranjski župani.³²

²⁷ Heka, „*Granice Baranje od srednjega vijeka do danas.*“, 25.

²⁸ Várady, „*Baranya multja és jelenje.* II. kötet.“, 229.

²⁹ Ódor, Imre. „*Baranya Megye Évszázadai (1000. – 1918.).*“, u *Tanulmányok és források Baranya megye történetéről* 3., (Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1996.), 16.

³⁰ Isto, 17.

³¹ Sršan, „*Baranja.*“, 35.

³² Sršan, „*Baranja.*“, 14.

Tijekom 13. stoljeća dolazi do provale Tatara pod vodstvom Batu-kana na područje Ugarske i Hrvatske. Stoga papa Grgur IX. 1240. godine šalje poziv za sinod u Rimu poradi opasnosti od Tatara. Na tom sinodu nije bio nitko iz Baranje. Pečuški biskup Bartol šalje vojsku pod vodstvom *comesa* Ladislava, no vojska doživljava poraz na ravnici u Mohi. Biskup Bartol zajedno s kraljem odlazi u Dalmaciju te u Rim. Nakon povratka iz Rima zatekao je svoju biskupiju opljačkanu i poharanu te se 1252. godine odriče biskupske časti i odlazi u Burgundiju.³³

Za vrijeme Tatarske provale Baranjska županija bila je jako opustošena. No, gradove koji su bili opasani bedemima nisu uspjeli zauzeti. Upravo je vojni poraz doveo do radikalne promjene, prvotno su se trebale izgraditi jake tvrđave. Stoga kralj Bela IV. izdaje povelju dana 25. ožujka 1249. kojom obiteljima koje su mu bile odane daruje zemljište na kojemu mogu izgraditi utvrdu. Također, u povelji navodi kako Szársomlyó, baranjsko brdo, daruje Nikoli koji je obnašao dužnost dubičkoga župana. Uz to, daruje i posjed Harsány koji se nalazio na samom podnožju brda. U ispravi se spominje da tvrđavi Harsány pripadaju sela Bánfalva, Beli Manastir, Karašice, Kozarac, Pirman, Világosberek i brojna druga. Kako dubički župan Nikola umire bez nasljednika, posjedi su vraćeni kralju koji ih potom daruje županu Baranjske županije Kememényu.³⁴

Nadalje, druga promjena bila je modernizacija vojske. Glavninu kraljeve vojske činili su dvorski ratnici koji su služili kao laka konjica. Imali su tradicionalni kožni oklop, no postojala je potreba za modernizacijom opreme. Uz to, bili su potrebni i strijelci na konjima. Godine 1242. očekivao se ponovni napad Tatara, no Mongolsko se carstvo raspalo na dijelove.³⁵

Godine 1249. dubički župan Nikola od kralja Bele IV. dobiva posjed Haršanjsko brdo, uz uvjet da mora izgraditi tvrdi grad: „(...) kako su županije (mađ. *városispánság*) oslabile i pokazale su se slabima tijekom tatarske invazije, bilo je potrebno pribjeći drugačijem obliku obrane domovine.“³⁶ No, njegov rod ubrzo izumire, a posjed Haršanjsko brdo dobiva župan Kemen.³⁷

Godine 1295. spominju se „*judices nobilem*“, odnosno županijski suci Andreas, Arnoldi Demeter *comites er judices nobilem de Barana*. Saracen Meysa (Aiza) bio je baranjski župan

³³ Ódor, Imre. „*Baranya Megye Évszázadai (1000. – 1918.)*“, 21.

³⁴ Heka, „*Granice Baranje od srednjega vijeka do danas.*“, 26

³⁵ Engel, „*The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526.*“

³⁶ Várady, „*Baranya multja és jelenje. II. kötet.*“, 251. (vlastiti prijevod)

³⁷ Sršan, „*Baranja.*“, 37.

krajem 13. stoljeća. Potom, 1312. godine župan je Aleksandar Lipocza, a nakon njega dolazi Petar Šikloški.³⁸

Kako bi se siromašniji slojevi plemstva suprotstavili tiraniji moćnijim slojevima, okupljali su se u kraljevskim županijama. Početkom 14. stoljeća raspuštena je kraljevska županija te je osnovana plemićka županija. Godine 1327. održavaju se prve županijske skupštine u Nagyfalú (današnji Siklónagyfalú).³⁹ U to vrijeme Baranjska županija obuhvaćala je prostor od planine Meček do Našica, dok se Nagyfalú nalazilo na samom sredini toga prostora.⁴⁰

Na samom početku 14. stoljeća na području Baranjske županije imena župana pojavljuju se sporadično, no od kraja 14. stoljeća, zbog povećanja njihovih ovlasti, sve češće se pojavljuju njihova imena u ispravama. Oni su najčešće dolazili iz rodova nižega plemstva. Njihovi su se posjedi nalazili na zaseocima i selima.⁴¹

U vrijeme kralja Žigmunda Luksemburškog (1387. – 1437.) vode se unutrašnje borbe. Srednje i niže plemstvo bilo je protiv kralja dok je više plemstvo stalo uz njega. Tada se na području Baranje izdiže obitelj Morović (mađ. Maróth). Velikaška je obitelj Morović 1397. godine, izumiranjem obitelji Salyagi, dobila posjed Valpovo, koji se većinom prostirao na lijevoj obali Drave, dok se na desnoj obali Drave prostirao do Karašice.⁴² U vrijeme Ivana Morovića Valpovo postaje najvažnije vlastelinstvo Baranjske županije. Uz to, obitelj Morović posjedovala je i Podolje s njegovim pripadnostima.⁴³ Godine 1403. Morovići dobivaju posjed u križevačkoj županiji kojega pripajaju baranjskoj županiji. Također su imali posjed Lipovljan, ali i brojne druge posjede diljem slavonske županije. Posljednji član obitelji Morović, Matija, umire 1470. godine. Njegovom smrću posjed Valpovo pada u ruke velikaške obitelji Perénya.⁴⁴

U 14. i 15. stoljeću u Baranjskoj županiji pojavljuju se četiri plemićka suca. Oni su bili zastupnici nižega plemstva. Od 7. do 20. kolovoza 1410. godine održana je skupština u Nagyfalú. Na njoj se spominju tri podžupana Kilijan i Petar, Danijel Haraszti. Uz to, kao podžupani spominju se Petar Parragh te Ladislav Sigeti koji je bio posjednik Darde. Skupština se ponovno sastaje 26. siječnja 1411. godine. Podžupani koji su prisustvovali na njoj su Đuro z

³⁸ Sršan, „*Baranja*.“, 38.

³⁹ Ódor, „*Baranya Megye Évszázadai (1000. – 1918.)*.“, 21.

⁴⁰ Sršan, „*Baranja*.“, 40.

⁴¹ Ódor, „*Baranya Megye Évszázadai (1000. – 1918.)*.“, 21.

⁴² Várady, „*Baranya multja és jelenje*. II. kötet.“, 259.

⁴³ Heka, „*Granice Baranje od srednjega vijeka do danas*.“, 27.

⁴⁴ Sršan, „*Baranja*.“, 43.

Trochana te Franjo, sin Demetra Motičinskog. Franjo je imao posjed Jagodnjak (mađ. Kácsfalu). Dana 19. rujna 1418. godine održana je skupština na kojoj su podžupani bili Lukacs de Gernda te Petar de Decs. Ivan Morović postaje ban Mačve 22. srpnja 1425. godine. Spomenuti je ban imao posjede u blizini Karanca i Bodolye. U ožujku 1428. godine Ivan Morović obnašao je dužnost mačvanskoga bana te baranjskoga župana. U srpnju iste godine ban Mačve i župan Baranjske županije postaje Petar Čeh Levanjski.⁴⁵

Dana 27. rujna 1428. održana je skupština u Nagyfalu. Na skupštini su sudjelovali Stjepan i Filip, sinovi Stjepana Koroda. Na skupštini je proces imao Ivan Morović, a razlog procesa bile su šume i vinogradi na području Kamenca. Dana 7. i 9. prosinca iste godine u Pečuhu je održana skupština plemstva koju je održao palatin.⁴⁶

Stjepan Iločki i Petar Čeh Levanjski obnašaju dužnost baranjskoga župana i mađarskoga bana 1429. godine. Te godine odlaze na skupštinu u Nagyfalu gdje objavljuju kraljeve naredbe (lat. *ex speciali regio edicto*). „Godine 1429. je palatinski *exactor* Haraszti Thapan u Kelemenu, Andrija Obronacz de Szewgh, Matija Palacz državni sudac koji ubiru novac po Baranji, dok Stjepan Endredi ubire globe, a Peter Nyáry i Valentin Eszeni su komorski diktatori u Baranji.“⁴⁷

Deziderije i Ladislav Gorjanski 1432. obnašali su dužnost mačvanskih banova i baranjskih župana. Godine 1440. baranjski župan bio je Deziderije Gorjanski, a 1442. Ladislav Gorjanski. Potom 1443. župan je Imre Héderváry, a 1444. ponovno Ladislav Gorjanski. Ivan Korodski i Nikola Iločki bili su baranjski župani 1450. godine. Župani Baranjske županije 1458. godine su Nikola Iločki i Pavao Herceg Sečuški.⁴⁸

Godine 1450. Osmanlije uništavaju opatiju Zebegen koja se nalazila južno od Mohača. Ivan Rozgonyi i Ivan Česmički 1465. godine odlaze u Rim te od pape Pavla II. traže novac koji će im pomoći u borbi protiv Osmanlija. Od pape dobivaju veliku svotu novaca te zbog toga kralj kao zahvalu daruje papi Pavlu II. mač i konja. Godine 1465. dužnost baranjskoga župana obnašaju Petar Sokol i Nikola Iločki.⁴⁹

Godine 1467. u Nagyfalu nije se mogla održati skupština. Razlog tomu bio je što je Nagyfalu bilo izloženo učestalim napadima Osmanlija. Stoga su se skupštine održavale u

⁴⁵ Sršan, „Baranja.“, 49. – 50.

⁴⁶ Várady, „*Baranya multja és jelenje*. II. kötet.“, 326.

⁴⁷ Isto, 326. (vlastiti prijevod)

⁴⁸ Sršan, „*Baranja*.“, 51.

⁴⁹ Várady, „*Baranya multja és jelenje*. II. kötet.“, 336.

Trinitašu kraj Sekča. Godine 1492. skupština se ponovno održava u Nagyfalu.⁵⁰ Godine 1492. podžupani Baranjske županije su Stjepan Istvánffy i Nikola Kápolnay. Iste te godine održana je i skupština u Nagyfalu.⁵¹

Velikaška obitelj Gerébi de Vingard de Katicz izdiže se u 15. stoljeću. Matija Geré 1489. godine bio je hrvatski vojskovođa i ban. Istaknuo se u borbama protiv Osmanlija u Slavoniji. Godine 1481. Stjepan i Petar Geréb od kralja dobivaju posjed Bodolyu s 25 sela. Potom, 1486. godine dobivaju posjede Harsány s okolicom i sela Baboču, Nagyfalu te Szántó. Uz navedeno, iste te godine dobivaju posjede Ivana Szentgala koji umire. Godine 1499. od kralja dobivaju posjed Valpovo s 137 sela koja se nalaze na području Slavonije.⁵²

Prije Mohačke bitke izumiru velikaške obitelji Morovići, Gorjanski i Korodški. Nasljeđuju ih obitelj Perényi, Ivan Corvin, András Bot, obitelj Geréb te Lovro Iločki. U Šiklošu (mađ. Siklós) su bili obitelj Perényi, Ivan Corvin i András Bot. U Valpovu su boravile obitelji Perényi i Geréb, dok je u Našicama bio Lovro Iločki. U to je vrijeme pečuški biskup dobio nasljedno pravo na stolicu velikoga župana Baranjske županije te je time njegova funkcija ojačala.⁵³

Nakon pobjede osmanske vojske u bitci na Mohačkom polju, vojnici pustoše sela i stanovništvo odvođe u zarobljeništvo.⁵⁴ Poraz ugarsko-hrvatske vojske i smrt kralja Ludovika II. Jagelovića doveli su do raspada Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva te do daljnjih osvajanja osmanske vojske. Godine 1543. Osmanlije učvršćuju svoju vlast na području Baranje zauzevši Šikloš i Pečuh.⁵⁵

⁵⁰ Várady, „*Baranya multja és jelenje. II. kötet.*“, 337.

⁵¹ Sršan, „*Baranja.*“, 54.

⁵² Isto, 56.

⁵³ Heka, „*Granice Baranje od srednjega vijeka do danas.*“, 28.

⁵⁴ Várady, „*Baranya multja és jelenje. II. kötet.*“, 385.

⁵⁵ Isto, 385.

5. Velikaške obitelji na području Baranjske županije

U Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu tijekom srednjega vijeka, pa tako i u Baranjskoj županiji, zemlju su posjedovale crkvene ustanove te sitno i krupno plemstvo. U cisdravskom dijelu Baranje u razvijenom srednjem vijeku, tj. krajem vladavine obitelji Arpadović, najveći su posjedi pripadali rodu palatina Lovre Keményevog. Loze koje su nastale iz roda palatina Lovre Keményevog, Motičinski (mađ. Matucsinaí) i Čeminački (mađ. Cseményi), bili su jedni od najvećih zemljoposjednika cisdravske Baranjske županije. Osim Motičinskih i Čeminačkih, lokalni posjednici kasnije cisdravske Baranje bili su: Biljski (mađ. Bélyei), Monoštorski (mađ. Monostori), Karanački (mađ. Karancsi), Podolski (mađ. Bodolyai), Peterdyji te Lučki (mađ. Locsi).⁵⁶

Veliki posjednici na području Baranje u 13. stoljeću bili su potomci obitelji Kán, čije je sjedište bila utvrda Šikloš, po kojemu je dio obitelji kasnije dobio ime. Uz njih se isticala obitelj Gorjanski. Također se ističe i obitelj Óvári iz roda Győr, koji su u rukama imali posjed današnje Darde i Máriakeménda. Nadalje, na području Baranjske županije ističe se i obitelj Dárói iz koje potječe palatin Moys.⁵⁷

5.1. Velikaška obitelj Hercezi Sečujski

Velikaška obitelj Hercezi Sečujski, poznata i pod nazivom Hercezi od Szekcsóa (mađ. Szekcsói Herceg), grana je velikaškog roda Gisingovaca. Wolfer, predak obitelji Hercega Sečujskih, sa svojim je bratom Hederom doselio iz okolice Graza u Ugarsku. Zbog posjeda koje su imali u Gradišću, Wolferovi se potomci nazivaju Gisingovcima (Güssinger). Porijeklo imena Gisingovaci dolazi od tvrđave i grada Kőszeg (njem. Güssing), tj. Novi Grad koji se nalazio u srednjovjekovnoj Vaškoj županiji.⁵⁸ Henrik i Ivan Gisingovac u 13. i 14. stoljeću posjednici su grada Kiskőszega odnosno Kőszega u Baranjskoj županiji. Riječ je o današnjoj Batini.⁵⁹

Početak 14. stoljeća dolazi do dinastičke krize u Ugarskoj tijekom koje Gisingovci uspijevaju prisvojiti vlast u velikom dijelu ugarskog Zadunavlja i Slavonije. Kralj Karlo I.

⁵⁶ Andrić, „Srednjovjekovna plemićka obitelj hercega Sečujskih.“, 43

⁵⁷ Ódor, „Baranya Megye Évszázadai (1000. – 1918.).“, 22. – 23.

⁵⁸ Andrić, „Srednjovjekovna plemićka obitelj hercega Sečujskih.“, 44.

⁵⁹ Isto, 44.

Robert Henrikovu je sinu Ivanu 1316. oduzeo utvrdu Kiskoszeg zbog sudjelovanja u pobuni. Ivan Gisingovac u vrijeme je pobune bio župan Somogya, Baranje, Tolne te Bodroga.⁶⁰

Petar s nadimkom „Herceg“, drugi Henrikov sin, začetnik je loze Hercega Sečujskih. Od 1310. godine Petar se spominje u izvorima. Tada je prepustio kralju svoje tvrđave u Varaždinskoj županiji. U zamjenu za to, 1339. godine stekao je veliki broj posjeda na području Baranjske i Tolnanske županije. Neke od posjeda koje je stekao su: trgovište Danovac, utvrda Szekcső te utvrda Kőszeg. Glavi posjed potomaka Petra Hercega postaje Szekcső, koji se nalazio u sjeveroistočnom dijelu Baranjske županije. Riječ je o današnjem mjestu Dunaszekcső odnosno Sečuj.⁶¹

Godine 1339. Petar Herceg, uz svoje nećake Nikolu, Petra i Henrika, spori se s precima obitelji Gyulai i Kéméni oko posjeda Kupacs (Kopačevo). U razdobljima 1342. – 1347., 1339. – 1353. Petar Herceg obnašao je titulu bodroškog župana. Prema jednom izvoru, žena Petra Hercega bila je Ana, kći kneza Ivana Babonića Blagajskog. Sina je Petar Herceg dobio u podmakloj životnoj dobi. S obzirom na to da je 1351. godine posinio svog nećaka Henrika pred palatinom u Budimpešti, proglasio ga je nasljednikom svojih posjeda (trgovišta Danovac i Bodrog, tvrđave Koszeg i Szekcső, te brojnih drugih) u slučaju da ostane bez potomstva. U podgrađu Kőszega Petar Herceg dobio je patronat nad samostanom sv. Spasitelja. Kőszeg se u 15. stoljeću razvija u trgovište.⁶² Godine 1357. pečuški je kaptol obavio reambulaciju posjeda Zeleus (Szöllőno ss) koji je pripadao Petru III. sinu Petra I. Hercega.⁶³

Ladislav I. i Stjepan I. (sinovi Petra II.) dolaze u sukob s pavlinskim samostanom sv. Spasitelja oko zemlje Chatar (kraj Zmajevca). Godine 1402. Ladislav I. Petrov bio je jedan od 112 potpisnika ugovora prema kojemu će ugarska kruna, u slučaju smrti kralja Žigmunda (1387. – 1437.) bez muškog nasljednika, pripasti Albertu Habsburškom, austrijskom vojvodi.⁶⁴

Ladislav I. Petrov imao je sinove Pavla, Rafaela, Petra III., Stjepana II. i Filipa. Pavao, sin Ladislava I. Petrovog, od 1440. do 1470. sudjelovao je u saborima plemstva. Godine 1456. obnašao je dužnost baranjskoga župana i mačvanskoga bana. Franjevac Ivan iz Tagliacozza bio je svjedok obrane Beograda koja se odvila u srpnju 1456. godine. Navodi kako je Ladislav I.

⁶⁰ Andrić, „Srednjovjekovna plemićka obitelj hercega Sečujskih.“, 45.

⁶¹ Isto, 45.

⁶² Isto, 46.

⁶³ Isto, 46.

⁶⁴ Isto, 47.

Petrov s još nekolicinom velikaša došao u obranu Beograda tek kada je bitka završila pobjedom.⁶⁵

Velikaška obitelj Herceg Sečuški imala je posjede u okolici Zmajevca, Kneževih Vinograda, Batine, Kamenca, Szent Miklósa, Draža, Csátára, Sečuha, Ujsaka te Magyoja. Zbog protivljenja kralju Žigmundu obitelj je bila osiromašena te je izumrla.⁶⁶

5.2. Velikaška obitelj Korodski (mađ. Korógyi)

Velikaška obitelj Korodski potječe iz okolice Karanca, Nádasda te Branjinoga Vrh. Obitelj je potjecala iz roda Keleda.⁶⁷ Godine 1258. od kralja Bele IV. (1235. – 1270.), poradi zasluga u borbi protiv Mongola, članovi obitelji Korodski, Ladislav, Grgur i Filip I., dobivaju posjede Čepin, Košku i Dubravu koji su se nalazili na području Baranjske i Vukovske županije. Keledovi sinovi i unuci od 1258. znatno su proširili svoje posjede na području Baranje i Salvonije. Rodbinskim vezama s obitelji Peč te kasnije obiteljima Gorjanski i Perenyi započinja brz uspon na društvenoj ljestvici.⁶⁸

Kralj Žigmund grofu je Korodskom darovao posjede u Baranjskoj županiji.⁶⁹ Velikaška obitelj Korodski (Korógyi) godine 1388. od kraljice Marije dobiva posjed Haršanj s 27 sela. Ladislav Korodski obnašao je dužnost pečuškoga biskupa od 1315. do 1345. godine. Posjedovali su brojne posjede na području Baranjske županije. Primjerice, 1405. godine stekli su posjed Szántó, Branjin Vrh, Virágos, nekoliko sela u blizini Némethbóly te Karanac. No, glavnina se njihovih posjeda nalazila u današnjoj Slavoniji, točnije na području srednjovjekovne Požeške, Baranjske te Vukovske županije.⁷⁰ Posjedi obitelji Korodski koji su se nalazili na području Baranje mogu se svrstati u dvije velike skupine. Uz vlastelinstva Motičina – Našice – Podgorač – Valpovo nalazila se jedna skupina posjeda koja je obuhvaćala cijelo područje Baranjske županije koje se prostiralo između rijeka Drave i Save.⁷¹

⁶⁵ Andrić, „Srednjovjekovna plemićka obitelj hercega Sečujskih.“, 48.

⁶⁶ Sršan, „Baranja.“, 44.

⁶⁷ Mažuran, Ive. „Srednjovjekovni i turski Osijek.“ (Osijek: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Osijeku, Gradsko poglavarstvo Osijek, Školska knjiga Zagreb, 1994.), 52.

⁶⁸ Aladić, Dubravko. „Plemićka i velikaška obitelj Korod.“ (Essehist, br. 2, 2010.), pristup ostvaren: 31.5.2023. (<https://hrcak.srce.hr/63790>), 13.

⁶⁹ Várady, „Baranya multja és jelenje. II. kötet.“, 306.

⁷⁰ Sršan, „Baranja.“, 44

⁷¹ Csánki, Dezső. „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II. kötet“, (A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1891.), 452.

Druga skupina posjeda prostirala se sjeveroistočnom ravnicom današnje Baranjske županije, a središte joj je bio grad Baranyavár. Ova je skupina obuhvaćala mjesta Karanac (mađ. Karancs), Harsány te Nagyfalú. U potonjem se nalazilo zakonodavno tijelo Baranjske županije te se održavala skupština.⁷²

Ladislav Korođski obnašao je dužnost biskupa Pečuške biskupije od 1314. do 1345. godine te je u njegovo vrijeme jačala biskupija i razvijao se grad Pečuh. Obitelj Korođski se s vremenom uzdigla među najvažnije i najodličnije velikaške obitelji. Vrhunac su doživjeli polovicom 15. stoljeća. Sama je obitelj u velikoj mjeri doprinijela razvoju samoga Osijeka te je Osijek bio na vrhuncu svoje moći u njihovo doba.⁷³

5.3. Velikaška obitelj Gorjanski (mađ. Garai)

Velikaška obitelj Gorjanski jedna je od znamenitih slavonskih i ugarskih plemićkih obitelji srednjega vijeka (13. – 16. st.). Podrijetlom su iz ugarskoga grada Doroszma u županiji Csongrád, a prvi put spominju se u ispravi hercega Bele iz 1269. godine. Naziv su dobili prema posjedu Gorjan koji se nalazio u Vukovskoj županiji. Velikaška obitelj Gorjanski od 1340. godine posjeduju posjede Ebes i Villámteke koji se nalaze u Baranji, no službeno ih dobivaju tek 1348. godine. Obitelj Gorjanski 1397. godine u blizini Harsánya dobiva sela Pera, Kisharsány, Senyfölde i Ravaszfalva. Posjedovali su cijeli čeminački i šikloški posjed te su postali najjači posjednici Baranjske županije. Obitelj Gorjanski dobiva posjede Mihaly, Jagodnjak, Kerekc, Italé, Puszta, Čeminac i brojne druge. Uz to, posjedovali su i Bogdásu, Selyefalu, Monostor, Villány i Šikloš. Nadalje, njihovim posjedima pripadali su Našice, Villantecke i Pidgorač koji su bili pripojeni Baranjskoj županiji. Velikaška je obitelj Gorjanski od 1408. do 1481. godine posjednik Našica. Oko 1433. godine, nakon smrti Nikole I. Gorjanskog i stradavanja posjeda Gorjana u sukobima s obitelji Horvát, posjed Šikloš postaje rezidencija palatinske grane obitelji.⁷⁴ Mnogi članovi obitelji Gorjanski obnašali su dužnost župana Baranjske županije.⁷⁵

⁷² Isto, 452. – 453.

⁷³ Mažuran. „Srednjovjekovni i turski Osijek.“, 53.

⁷⁴ Ódor, „Baranya Megye Évszázadai (1000. – 1918.).“, 22.

⁷⁵ Sršan, „Baranja.“ 45. – 47.

U palatinskoj lozi važnu ulogu obnašali su mačvanski ban, palatin te hrvatski ban Nikola stariji koji je ubijen kod Gorjana 1386., potom njegovi sinovi, mačvanski ban i palatin Nikola mlađi (umro 1433.), usorski vojvoda Ivan (umro 1428.), te sin Nikole mlađega Ladislav (umro 1459.), također mačvanski ban i palatin. Nikola Gorjanski nekoliko je puta obnašao dužnost župana Baranjske županije u srednjem vijeku.⁷⁶

U banskoj lozi politički se istaknuo mačvanski ban i kraljičin dvorski dostojanstvenik Pavao (umro 1353.), a poslije još jedino Pavlov praunuk, tj. mačvanski ban Deziderije koji je preminuo između 1438. i 1440. Posljednji važniji član loze i cijele obitelji Gorjanskih bio je Deziderije.⁷⁷

⁷⁶ Andrić, „*Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti.*“, (u Zbornik muzeja Đakovštine, 2015.), 7.

⁷⁷ Isto, 7.

6. Naselja u Baranjskoj županiji

Imena većine naselja u Baranjskoj županiji prvi se puta spominju u 13. stoljeću. Naselja su u srednjem vijeku bila u rukama plemićkih i velikaških obitelji. Neke od značajnijih obitelji na području srednjovjekovne Baranjske županije su Čeminački, Biljski te Lučki.⁷⁸ Prema Engelovom povijesnome zemljopisu, na području Baranjske županije bilo je tri biskupijska grada, tri plemićka grada, jedan kraljevski grad te dvadeset trgovišta (mađ. *mezóvár*). Pečvard i Pečuh koji su razrađeni u radu pripadali su biskupijskim gradovima, Šikloš i Našice pripadali su plemićkim gradovima te su bili *oppidumi*, dok je Sečuj bio kraljevski grad te je bio i *oppidum*. Nadalje, u radu su razrađena najznačajnija trgovišta Baranjske županije.

6.1. Našice (mađ. Nekcse)

U Našicama je postojala cesta koja je nastala u rimskome razdoblju, a povezivala je Našice s Mursom odnosno Osijekom. „Toponim Našice (Nekche) nalazimo prvi put u ispravi kralja Andrije II. izdanoj Marcelu Pakračkom od roda Tten (...).“⁷⁹ Gyuli Šikloškom od roda Kán, slavonskom banu i erdeljskom vojvodi pripadale su Našice u ranom 13. stoljeću. Potom je dio toga posjeda s trgovištem 1230. godine darovao templarima. No, kralj Bela IV. oduzima posjed Našice Gyuli Šikloškom. Godine 1420. herceg Koloman Našice daruje Dimitriju od roda Aba. Potonji je bio osnivač loze Našičkih. U vrijeme roda Aba-Kán Našice postaju trgovačko-obrtničko mjesto, no ne postoje podatci da se ondje održavao sajam.⁸⁰

Godine 1315. u ispravama se spominje župnik župe u Našicama dok se franjevački samostan, koji se nalazi u blizini Našica, spominje 1316. godine, no vrijeme njegova nastanka nije poznato. Smatra se da je nastao u vrijeme izgradnje samostana u Požegi i Virovitici, tj. između 1275. i 1285. godine.⁸¹

⁷⁸ „Baranja.“, Hrvatski institut za povijest, podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. pristup ostvaren: 5.5.2023. (<http://hips.hr/baranja/>)

⁷⁹ Jelaš, „Gradovi donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku.“, 43.

⁸⁰ Vrbanić, Ivan. „Našice u srednjem vijeku.“ (Završni rad, Osijek, 2020.), 18.

⁸¹ Jelaš, „Gradovi donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku.“, 46

Godine 1312. kralj Robert I. daje Aleksandru iz roda Aba dozvolu za izgradnju tvrđave. Tvrđava je izgrađena 1396. godine te njezine ostatke možemo pronaći iznad sela Gradac. U 14. stoljeću Našice doživljavaju svoj vrhunac razvoja.⁸²

Rod Aba u 14. stoljeću gradi utvrdu te se ona 1396. spominje u izvorima. Utvrda je bila izgrađena na strateški važnom položaju. Posjed Našice u rukama je roda Aba sve do 1403., kada im kralj Žigmund oduzima posjed i daruje ga Davidu i Jakovu Lackoviću de Szant te njihovom bratiću Benediktu. Razlog oduzimanja posjeda rodu Aba bila je njihova nelojalnost kralju Žigmundu.⁸³ Godine 1406. posjed Našice Lackovići prepuštaju kralju u zamjenu za Sólyomkö te Bálványos. Dvije godine nakon toga, Nikola i Ivan Gorjanski posjednici su Našica. Godine 1481. posjed pripada kćeri Nikole Iločkog. Ivaniš Korvni i Vladislav II. Jagelović 1409. sklapaju sporazum kojim će posjed Našice pripasti Ivanišu u slučaju nestanka dosadašnjih posjednika. No, to se nikada nije ostvarilo.⁸⁴

Godine 1403. Našice se u ispravama spominju kao oppidum odnosno trgovište. „God. 1408. prvi se put spominje grad Našice (civitas Nekche); u srednjovjekovnim spisima naziva se Nolko, Nolche, Negko i Nešice.“⁸⁵

Godine 1491. posjed pripada sinu Matije Korvina, Ivanišu, koji posjed drži sve do njegove smrti, odnosno 1504. godine. Od 1504. pa sve do 1524. godine posjed Našice nalazi se u rukama velikaške obitelji Iločkih. Ladislav More bio je zadnji poznati posjednik Našica, dok 1532. godine Našice padaju u ruke Osmanlijama.⁸⁶

6.2. Pečuh (mađ. Pécs)

Pečuh je oko 1193. godine postao sjedište baranjske županije. Razlog tomu bio je ubrzan razvoj Pečuha kao gospodarskog središta te se ondje nalazilo i sjedište pečuške biskupije. Prvo naselje izgradili su Kelti, a potom su Rimljani početkom 2. stoljeća na ostacima keltskog naselja izgradili grad *Sopianae*. Naselje *Sopianae*, koje se nalazilo u blizini gorja Geresd, bilo je najveće nastanjeno središte od antike. Ondje je u 4. stoljeću morala postojati i brojna

⁸² Vrbanić, „Našice u srednjem vijeku.“, 11.

⁸³ Várady, „Baranya multja és jelenje. II. kötet.“, 315.

⁸⁴ Jelaš, „Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku.“, 44.

⁸⁵ „Našice“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 12.5.2023. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=4307>)

⁸⁶ Jelaš, „Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku.“, 45.

kršćanska zajednica. Navedeno se može zaključiti zbog toga što se ondje nalazilo veliko groblje s oslikanim grobnicama te *Cella trichora*, koja je bila rimska kapela.⁸⁷

Godine 871. Pečuh se prvi puta spominje pod nazivom *Quinque ecclesiae*, što znači pet crkava, dok je 1235. godine, nakon provala Tatara, prvi puta u ispravama zabilježeno ime *Pechyut*. Iz Pečuha su brojni putovi vodili na sve četiri strane svijeta. *Sopiana* je središte rimske provincije Valerije, a od 4. stoljeća ondje se nalazi sjedište biskupije. Nakon provala barbarskih naroda i sloma Zapadnoga Rimskog Carstva, Pečuh je bio u sastavu I. i II. avarskog kaganata, a za vladavine Karla I. Velikog ušao je u sastav franačke države, potonjega Franačkog Carstva.⁸⁸

Pečuh je u sastavu franačke države sve do provale Mađara krajem 9. stoljeća. Godine 1009. u vrijeme vladavine kralja Stjepana I. u Pečuhu je osnovana biskupija. Bonipert je bio prvi pečuški biskup kojega je postavio kralj Stjepan. Pečuški kaptol bira biskupe sve do 14. stoljeća, a zatim papa. Pečuh postaje sjedištem Baranjske županije 1193. godine. Tijekom osmanske vladavine pečuška biskupija nije djelovala ni u dušobrižničkom životu, niti u crkvenom. Pečuški je biskup Vilim uz odobrenje kralja Ludovika I. i pape Urbana V. 1367. godine osnovao sveučilište u Pečuhu na kojemu se učilo kanonsko i rimsko pravo. Godine 1543. Pečuh zauzimaju Osmanlije.⁸⁹

6.3. Pečvard (mađ. Pécsvárad)

Godine 1212., 1316. te 1340. Pečvard se spominje u ispravama. Ime Pečvard sastoji se od dviju riječi – Pécs i várad, što znači manja utvrda. Prema brojnim mađarskim historiografima, Vajk odnosno Stjepan I. utemeljio je 1015. godine benediktinsku opatiju te se uz nju razvilo mjesto. Opatija je posvećena 1038. godine. Početkom 13. stoljeća opatija je bila jedna od najbogatijih benediktinskih opatija na području Ugarske.⁹⁰

⁸⁷ Simonyi, „O porijeklu pečuškog toponima *Quinque Ecclesiae*.“, 329.

⁸⁸ „Pečuh“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 8.5.2023. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47260>)

⁸⁹ Sekulić, „Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji.“, 115. – 121.

⁹⁰ Köfalvi, Tamás., „Pécsvárad központi hely szerepe a középkorban.“, (Acta Historica Évf. 119, Szeged, 2004.), 71.

Godine 1212., prije invazije Tatara, opatija koja se nalazila u naselju već je postojala te je bila opasana zidinama. Uz to, manja sela Csigerkút, Gyulakút i Váral spojila su se i na taj je način nastao Pečvard.⁹¹

S obzirom na to da se u blizini nalazi Pečuh (mađ. Pécs), mjesto je nazvano Pečvard (mađ. Pécsvárad).⁹² Pečvard je bio središte posjeda opata te je upravo zbog toga bio i središte upravljanja samostanskim imanjima. Djelokrug opatije zahvaćao je sjevernoistočni dio Baranjske županije te je svako naselje na ovom području bilo povezano s Pečvardom, dok je južni dio županije bio nešto manje zahvaćen. Južni dio obuhvaćao je Bogád, Bodony, Ózd Füzes i Gerde. U Pečvardu su se u srednjem vijeku održavala dva tjedna sajma. Jedan se održavao svake nedjelje uz crkvu sv. Petra, a drugi se održavao svake srijede u naselju Olszfalva. Pečvard je krajem srednjega vijeka nazivan civitasom, no može ga se smatrati trgovištem srednje urbane funkcije.⁹³

6.4. Sečuh/Sečuj (mađ. Szekcső/Dunaszekcső)

Sečuh je naselje u Baranjskoj županiji koje se nalazi uz Dunav. Izgrađeno je na nekadašnjem rimskom naselju. Što se tiče imena naselja, pretpostavlja se da znači skok. U vrijeme vladavine Bele IV. naselje doživljava veliki procvat te kralj posvećuje veliku pažnju urbanom razvoju naselja. Najvažniji čimbenik urbanog razvoja Sečuha bio je njegov povoljan geografski položaj. Kroz Sečuh je prolazio važan trgovački put koji je preko Budima vodio na jug prema Bizantu. Uz to, kroz Sečuh je prolazila i cesta izgrađena u vrijeme Rimljana koja je vodila u Branjin Vrh, a potom kroz Bilje do Osijeka.⁹⁴

Tijekom vladavine kralja Bele IV. Sečuh je postao grad te su mu ojačane obrambene zidine. Također, imao je veliku mogućnost razvoja kao trgovačko središte s obzirom na to da se nalazio na putu između Beograda i Budima. Sečuhu je kralj Bela IV. podijelio privilegije i na taj način mu je omogućio razvoj. No, urbani razvoj Sečuha nije dugo potrajao. Trgovački putevi

⁹¹ Gállos, Ferenc, Gállos, Orsolya. „A Pécsvárad egyházi nagybirtok és birtokközpont társadalma és gazdasági élete a középkorban.” (u: Tanulmányok Pécsvárad középkori történetéhez (Dunántúli Dolgozatok 8. A Pécsi Janus Pannonius Múzeum Kiadványai 8. Pécs, 1975.), 30. – 31.

⁹² Sekulić, „Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji.“, 88.

⁹³ Gállos, „A Pécsvárad egyházi nagybirtok és birtokközpont társadalma és gazdasági élete a középkorban.”, 31.

⁹⁴ Bezerédy, Győző, „Dunaszekcső és Bár története.” (Dunaszekcső, 1975), 33.

pomažu urbanom razdoblju, no tijekom rata on donosi razaranje i pustoš. To se dogodilo i Sečuhu. U vrijeme vladavine kralja Ladislava IV. Sečuh je pripao palatinu Mizseu od Böszötményja. No, ubrzo nakon njegove smrti, grad pada u ruke župana Tolne i Bodroga.⁹⁵

Zbog svoga prometnog položaja bio je važan i u vrijeme osmanskih osvajanja. Kralj Ljudevit II. prije Bitke na Mohačkome polju boravio je u Sečuhu. Putopisac Evlija Čelebi u svom putopisu spominje dva puta Sečuh. Za vrijeme Osmanlija Sečuh je izgrađen u utvrdu u kojoj su boravili osmanski vojnici. Ondje nije bilo amama i turskih bogomolja.⁹⁶

6.5. Šikloš (mađ. Siklós)

Mjesto Šikloš prvi se puta spominje 1251. godine. Iako se prvi puta spominje u ispravama 13. stoljeća, naselje je postojalo i ranije, no ne postoje isprave o njegovu osnutku. „Najraniji spomeni bilježe ime naselja u različitim oblicima pisanja, među kojima je najčešći način pisanja Socolus, Sukolous.“⁹⁷ Podrijetlo imena Šikloš objašnjeno je na više načina. Jedan od načina je da je ime poteklo od osobnoga imena. Drugi je način da je riječ o kolokvijalnom podrijetlu te da se radilo o riječi zmija (sikló). Prema naselju Šikloš jedna je grana plemićke obitelji Kan dobila svoj naziv Šikloški. Vjerojatno je Šikloš bio prvi posjed istoimene obitelji. Pretpostavlja se kako je u naselju postojala utvrda koja je nastala krajem 13. stoljeća. Godine 1294. u jednoj se ispravi spominje kako se u Šiklošu održavao sajam.⁹⁸

Godine 1387. kralj Žigmund oduzima naselje i utvrdu zbog nevjere obitelji Šikloški te ih daruje Ladislavu Kakasu i Ivanu Pásztoru. Nakon smrti Ladislava kralj 1395. godine daruje posjed obitelji Gorjanski. U vrijeme Nikole Gorjanskoga utvrda je obnovljena te je opasana zidinama. Godine 1481. utvrda pripada Ivanišu Korvinu.⁹⁹

⁹⁵ Bezerédy, „*Dunaszekcső és Bár története.*“, 33. - 34.

⁹⁶ Isto, 33. – 34.

⁹⁷ Font, Márta. „*Siklós középkori története.*“, pristup ostvaren: 6.6.2023.

(https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Siklos/pages/Siklos_evszazadai/008_Font_Marta.htm)

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto

U 15. stoljeću Šikloš je bio trgovište te se 1408. godine u jednoj ispravi Šikloš navodi kao *civitas*. No, to ne znači da je prestao biti trgovište, već su se gradovi opasani zidinama nazivali *civitas*.¹⁰⁰

Šikloš se nalazi na jugu mađarskoga dijela Baranjske županije, a sjedište je Šikloškog kotara. Prema L. Kissu, naziv grada nepoznatoga je podrijetla. Na uzvisini koja se nalazi izvan grada nalazi se šikloška utvrda u kojoj je bio zarobljen kralj Žigmund. Tijekom cijele povijesti Šikloš mijenja svoje gospodare brojnim zamjenama, rodbinskim vezama te prodajom. Nakon što je velikaška obitelji Gorjanski izumrla, Šikloš s vlastelinstvom dolazi u ruke Ivaniša Korvina, a nakon njega pripada knezu Đuri Brandenburškom. Od poznatih posjednika Šikloša ističu se Nikola Iločki i Emerik Perinnyi. Godine 1543. Šikloš je pod turskom upravom.¹⁰¹

¹⁰⁰ Font., „*Siklós középkori története.*”, pristup ostvaren: 6.6.2023.
(https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Siklos/pages/Siklos_evszazadai/008_Font_Marta.htm)

¹⁰¹ Sekulić, „*Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji.*“, 133.

7. Crkvena povijest Baranjske županije u srednjem vijeku

7.1. *Quinque Ecclesiae* (Pet crkava)

Quinque Ecclesiae naziv je za Pečuh koji se koristi još od karolinškoga doba te se i danas pojavljuje u latinskim dokumentima i tekstovima. U karolinško doba ime je postojalo u obliku *V (quinque) basilicas*.“ Broj 5 nije se odnosio na broj crkava, već na 5 klesara mučenika iz rimske legende. Oni su bili sahranjeni na groblju u Sopianae, odnosno u Pečuhu. Pečuh dobiva naziv *Quinque basilicas* zbog toga što se starosjedilačko stanovništvo preobratiло na kršćanstvo te su se naselili blizu kršćanskoga groblja. Ondje su se nalazili grobovi petorice klesara mučenika te je ondje izgrađena malena bazilika. Upravo je zbog ovoga Sopianae u 4. stoljeću dobio novo ime – *ad quinque basilica*.¹⁰² Na taj se način originalni oblik naziva naselja „crkva petorice“ promijenio u „pet crkava“. ¹⁰³

7.2. Općenito o Pečuškoj biskupiji

Pečuška biskupija bila je jedna od najbogatijih i kulturno najrazvijenijih područja ugarske u srednjem vijeku. Ovim su područjem prolazili brojni trgovački putovi te je područje bilo gusto naseljeno. Upravo je to utjecalo na gospodarski procvat gradova i posjeda ovoga područja te je to pomagalo pri dobavljanju materijala za izgradnju biskupije. Velikaške obitelji, pečuški biskupi te brojne opatije s područja pečuške biskupije imale su ulogu u upravljanju zemljom, ali i u izgradnji brojnih građevina.¹⁰⁴

U naselju Pečuh može se ustanoviti prisutnost kršćanskoga stanovništva u 9. stoljeću u vrijeme doseljenja Mađara i osnutka njihove države. Zbog postojanja kršćanske tradicije kralj Stjepan I. Sveti izabrao je Pečuh za osnutak biskupije.¹⁰⁵

Učenici svetoga Adalberta obavljali su misionarsku djelatnost pokrštavanja u Ugarskoj. Između 1003. i 1008. godine Bruno iz Querfurta obavljao je misijsku službu kod Crnih Ugra.

¹⁰² Várady, „*Baranya multja és jelenje. II. kötet.*“, 329.

¹⁰³ Isto, 329.

¹⁰⁴ Buzás, Gergely. „Az egyházmegye építészeti emlékei.“ (u: A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543). ur: Fedeles, Támás., Sarbak, Gábor., Sümegi, József. Pécs, 2009), (Mátyás Királyi Múzeum, Visegrad, 2013.), 3.

¹⁰⁵ Kiss, Gergely Bálint. „*Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije.*“, (Scrinia Slavonica, 2009.), 351.

Područje na kojemu su živjeli Crni Ugri, prema Gyuli Kristóu, prostor je kraj Dunava na području Vukovske i Baranjske županije te područje Srijema. No, misija Brune iz Querfurta bila je neuspješna te on početkom 1009. godine odlazi s ovoga područja. Godine 1008. kralj Sveti Stjepan ratovao je protiv Crne Ugarske te je potom došlo do preobraćenja stanovništva. Upravo je uspostava pečuške biskupije osigurala prelazak Crnih Ugra na kršćanstvo. Prema Kristóu, područje Crne Ugarske proširilo se na prostor županije Bodrog. Usporedno s uspostavom Pečuške biskupije osnovana je i biskupija u Kaloči. Prema osnivačkoj ispravi istočna granica Pečuške biskupije nalazila se na rijeci Dunav, dok se područje Kaločke biskupije nalazilo preko rijeke Dunav.¹⁰⁶

Kralj Stjepan I. Sveti osnovao je devet dijeceza: Csanád, Győr, Gyula-fehérvár (Alba Julia), Eger, Kalocsa, Esztergom, Pécs, Vác i Veszprém. Prema Kolleru i Ortwayju, Pečuška je biskupija osnovana 1000. godine i pripada ostrogonskoj crkvenoj pokrajini. U Pečuhu je u vrijeme kralja Stjepana I. Svetog bilo pet crkava. Crkvena organizacija vezana je uz suprugu kralja Stjepana I. Svetog, kraljicu Gizelu i osnivanje vesprenske biskupije (Veszprém). Potom je došlo do dobivanja punomoći te je kralj Stjepan I. Sveti započeo gradnju ugarske crkvene organizacije. Nakon dobivanja punomoći bilo je potrebno ustrojiti središte crkvene pokrajine te središte ostrogonskog nadbiskupa.¹⁰⁷

Oko 1009. godine završena je prva faza crkvenog organiziranja i te godine dolazi do uspostavljanja pečuške biskupije. Isprava o osnutku biskupije ne postoji, no postoji isprava iz 1009. godine. Potonja listina sačuvana je u dva prijepisa. Prvi je prijepis Kollerov iz 1404. godine. Pronašao ga je u samostanu Svetog Egidija u Somogyu u zadužbini svetog Ladislava iz 1091. godine. Drugi je prijepis Levakovićev iz 1624. godine koji je „(..) tiskan u *Annales Eccl. Regni Hungariai (anno 1009., str. 290)*.“¹⁰⁸

Pečuška biskupija bila je zadnja biskupija koja je uspostavljena u Zadunavlju. Prije nje uspostavljene su biskupija u Veszprému i u Győru. Razlog zbog kojega je došlo do uspostavljanja pečuške biskupije je taj što je to bio nastavak već započetoga procesa uspostavljanja biskupija u Zadunavlju. Uspostavljanje biskupija nije samo dovodilo do

¹⁰⁶ Kiss, „*Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije*.“, 355. – 356.

¹⁰⁷ Isto, 352.

¹⁰⁸ Sršan, „*Baranja*.“, 17.

uspostavljanja crkvene uprave, već i do organiziranja svjetovne uprave, a to se odnosi na uspostavljanje kraljevskih županija.¹⁰⁹

Brojni se crkveni redovi počinju pojavljivati od 13. stoljeća. Najstariji crkveni red su benediktinci, njima je 1015. sv. Stjepan osnovao opatiju u Pečvaradu (Pécsvárad) te ih bogato darovao. Također su imali samostan u Báci, kojega je 1093. dao izgraditi kralj Ladislav, te u Temišvaru, kojega je polovicom 13. stoljeća dao izgraditi Gyula Šikloški. Kralj Geza II. (1141. – 1162.) 1142. godine osnovao je opatiju cistercitima u Cikadoru.¹¹⁰ Krajem 12. stoljeća biskup Kalan od roda Bor-Kalán utemeljio je samostan augustinskom redu kanonika u Urugu te u Lulli koja leži u šomođskoj županiji.¹¹¹

Biskup Bartol doveo je pavline u Pečušku biskupiju te je 1225. godine dao izgraditi pavlinima samostan na Jakabhegyu. Bilo je i mnogih drugih samostana na području Baranjske županije za koje se ne zna kojim su redovima pripadali. Sjeveroistočno od današnjega Kneževa (mađ. Föherceglak) nalazio se 1262. godine samostan u današnjem Belom Manastiru (mađ. Pélmonostor) kojega je podigao palatin Moys de Daro.¹¹² Uz pavline, biskup Bartol podupirao je naseljavanje dominikanaca u ugarskoj u drugoj četvrtini 13. stoljeća. Godine 1238. u Pečuhu se nalazi dominikanski samostan.¹¹³

7.3. Osnivačka isprava Pečuške biskupije i njezine granice

Prema Józsefu Kolleru postojale su dvije isprave o osnivanju pečuške biskupije. Prva isprava slična diplomu te govori o granicama biskupije, dok se druga isprava smatra originalom. U potonjoj se ispravi spominje kako se utemeljenje pečuške biskupije dogodilo u vrijeme oko krunidbe kralja Stjepana I. Svetog.¹¹⁴

Prema Imre Szentpétryju, tekst isprave iz 1009. godine skraćen je zbog kasnijih prepisivača te zbog prepravljivanja i interpolacija koje su se dogodile u vrijeme kralja Andrije II. (1205. – 1235.). Izvorni je tekst isprave utvrdio činjenicu osnivanja, koja je do danas ostala u

¹⁰⁹ Kiss, „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije.“, 354.

¹¹⁰ Sršan, „Baranja.“, 20.

¹¹¹ Koszta, László. „A 14. század közepég.”, (u „A pécsi egyházmegye története I., A középkor évszázadai (1009-1543)”, ur. Fedeles, Tamás., Sarbak, Gábor., Sümegi, József., (Fény Kft., Pécs 2009.))”, 73.

¹¹² Várady, „Baranya multja és jelenje. II. kötet.“, 242.

¹¹³ Koszta, „A 14. század közepég.”, 75. – 76.

¹¹⁴ Kiss, „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije.“, 353.

sadržaju isprave o osnutku, a potom su bili navedeni dobiveni feudalni posjedi i prihodi te je određena granica Pečuške biskupije.¹¹⁵ No, iz teksta isprave koji nam je danas dostupan govori se samo o granicama biskupija.¹¹⁶

Izvorna isprava o osnutku Pečuške biskupije nije sačuvana, no ostaje isprava konventa iz Šomođa iz 1404. godine kao kasniji prijepis. U navedenoj se ispravi ne nalazi točan prijepis isprave kralja Stjepana I., već isprave konventa u Szekszárdu koja nosi nadnevak 23. veljače 1350. godine. Preteča isprave konventa iz Šomođa prijepis je konventa u Pécsváradu izdan nekoliko dana prije 15. lipnja 1343. godine. Preteča potonje isprave datira oko 1235. godine u vrijeme vladavine kralja Andrije II. Tekst povelje konventa iz Šomođa pojavljuje se među sumnjivim odlomcima isprava, odnosno riječ je o ispravi palatina Radona izdanoj 1057. godine te o ispravi Ladislava I. iz 1093. godine. Isprva palatina Radona interpolirana je verzija izvorno nedatirane vjerodostojne isprave, dok je isprava Ladislava I. prva lažna isprava koja se veže uz autentičan popis posjeda koji je napravljen oko 1009. godine. U interpoliranoj ispravi iz 1009. godine opisuju se granice koja je obuhvaćala pečuška biskupija. Prema navedenoj ispravi, sjeverna granica Pečuške biskupije prostirala se između pustare Tápé (lat. *Thapeon*) te Dunaföldvéra (lat. *Zemogny*). Upravo je ova granica razgraničavala Vespremsku i Pečušku biskupiju. Sjeverozapadno je zapadna granica koja je obuhvaćala područje između voda Sió (lat. *Ozora*) i Lupa te između voda Kopus i Almas.¹¹⁷

U osnivačkoj ispravi iz 1009. godine ne piše ništa u jugoistočnoj i južnoj granici biskupije. Razlog tomu je taj što na tome području koje se nalazilo preko Drave nije postojala neka crkvena ustanova te upravo zbog toga nije bilo potrebe za razgraničenjem. Zbog navedenoga ne može se sa sigurnošću tvrditi dokle se prostirala Pečuška biskupija u 11. stoljeću. Uspostavom zagrebačke biskupije dolazi do promjena jugoistočnoj i južnoj granici pečuške biskupije. Od tada se pečuška biskupija prostirala sve do istočne polovice međuriječja Save i Drave. Prema György Györffyju, istočna granica pečuške biskupije prostirala se sve do ušća Save.¹¹⁸ Prema tome je i cijelo područje Srijema pripadalo biskupiji. Prema ispravi kralja Ladislava I., granica između zagrebačke i pečuške biskupije obuhvaćala je ušće Lesnice u rijeku Savu i ušće Almása u rijeku Dravu. Prema Tivadaru Ortvagyju, Lesnica je rijeka Ilova.¹¹⁹

¹¹⁵ Kiss, „*Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije.*“, 354.

¹¹⁶ Isto, 354.

¹¹⁷ Isto, 357.

¹¹⁸ Isto, 359.

¹¹⁹ Isto, 368.

Nakon što je 1072. godine Srijemska tvrđava (mađ. Szerémvár) pripala Mađarima, Srijem je podijeljen između kaločke i pečuške biskupije. Prema krivotvorenoj ispravi kralja Ladislava I. iz 1093., novu granicu pečuške biskupije činio je potok Almaš od rijeke Dunav sve do Fruške gore, a potom od Fruške gore prema jugu potok Mandeloš. Na nagovor biskupa Bartola (1219. – 1251.) ova je granica promijenjena te je sezala još istočnije od Mandeloša. Biskup Bartol želio je promijeniti istočnu granicu kako bi mogao vladati Srijemskom Mitrovicom. Palatin Radon u svojoj je ispravi iz 1057. patronatsko pravo na duhovna pitanja i posjede Srijemske Mitrovice ostavio Pečuhu. Prema tome se Srijemska Mitrovica nalazila u pečuškoj biskupiji.¹²⁰

Oko 1235. godine biskup Bartol u više je isprava iznosio svoje pravne pretenzije na Srijemsku Mitrovicu, no do toga nije došlo jer je Ugrin, kaločki nadbiskup, 1229. dobio pravo na osnivanje srijemskog arhidakonata od pape Grgura IX. Uz to je dobio pravo na osnivanje srijemske biskupije sa središtem u mjestu Kő, koje je oko 1247. prebačeno u Sirmij. Prema navedenom, Srijemska Mitrovica pripadala je Kaločkoj biskupiji.¹²¹

Prema ispravi Andrije II. iz oko 1235. godine, tj. prema ispravi palatina Radona, biskup je Bartol od kralja dobio zemljoposjede na dar. Razlog tomu je bio taj što je biskup Bartol 8. rujna 1235. predvodio obred sklapanja braka princeze Jolande, kćeri kralja Andrije II., i Jakoba I. (1213. – 1276.), aragonskog kralja. Godine 1247. kaločki je biskup zatražio od pape Inocenta IV. da razgraniči dvije crkvene jedinice. Razlog tomu su bili dosadašnji sporovi oko pitanja njihove pripadnosti. U tome je razdoblju došlo do izmjene teksta isprava. „Vjerojatno se to dogodilo tako što je pri kreiranju danas poznatog teksta diplome, sačuvanoga nakon više prepisivanja, bio iskorišten jedan vjerodostojan popis izvršen u vrijeme vladanja Andrije II., koji je sadržavao listinu o osnivanju Pečuške biskupije, diplomu palatina Radona te popis feudalnih posjeda koje je biskup Bartol dobio od kralja za svoje zasluge.,¹²²

Između 1332. i 1337. godine papinski su sakupljači poreza sastavili popis pomoću kojega se saznaje o promjenama u granicama. Na sjevernoj granici biskupije dolazi do manjih promjena. Igar, Ódápuzta, Sáregres, Alap, Simontornya te Sárszentmiklós pripadali su Vesprenskoj biskupiji. Istočna granica nije se promijenila te prati rijeku Dunav. Na zapadnoj granici dolazi do većih promjena te se granice pomiču nešto zapadnije od rijeke Kapos. U

¹²⁰ Kiss, „*Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije.*“, 359.

¹²¹ Isto, 360.

¹²² Isto, 363.

jugoistočnim granicama, prema poreznim popisima, obuhvaćala je župe Bogdašin (mađ. Bogdása), Cún, Starin (mađ. Sztára), Marač (mađ. Maróca), Vajslovo (mađ. Vajszló), Csány te Körcsöny pustu. Jugozapadna granica obuhvaćala je Almás – Feketevíz-Dravu. Južna granica pečuške biskupije nije naznačena u izvornoj ispravi. Razlog tomu je taj što se područje s onu stranu Drave bilo veoma slabo nastanjeno te se nije nalazilo pod upravom Ugarske.¹²³

7.4. Katedrale u Pečuhu

Groblje rimskoga grada i barem dio nekadašnjih grobljanskih kapelica koje se nalaze na području antičke *Sopianae* mogle bi sačuvati svoj prvobitni sakralni značaj. Prema arheološkim podacima, kralj Stjepan I. Sveti osnovao je biskupsko središte na mjestu nekadašnjega groblja *Sopianae*. Postoje dvije otkrivene kapele, *Cella Trichora* te *Cella Septichora*. *Cella Trichora* rimska je kapela trokrilnoga tlocrta, dok je *Cella Septichora* bila najveća građevina kasnoantičkoga groblja. Prema iskapanjima Zsolta Visyja, *Cella Septichora* nije dovršena u antičko doba. S obzirom na to da pod, žbuka, ulazne stepenice i krov nisu bili dovršeni, nije joj ni unutrašnjost korištena. Izgradnja ove građevine dovršena je u ranom srednjem vijeku. Na sjevernoj i istočnoj strani *Cella Septichore* pronađeni su grobovi koji pripadaju razdoblju obitelji Arpadović.¹²⁴

Pretpostavlja se da je katedrala iz razdoblja kralja Stjepana I. Svetog nastala na temelju jedne od kasnoantičkih kapela koje su se nalazile na rimskom groblju *Sopianae*. Prema arheološkim podacima, prva katedrala bila je izgrađena na temelju rimske kapele *Cella Septichore*.¹²⁵

Ugarski je kralj Petar Mlečanin (1038. – 1041.) u Pečuhu 1046. godine dao izgraditi baziliku sv. Petra te je u njoj i pokopan. Izgradnja druge katedrale započinje u vrijeme biskupovanja biskupa Maura te se smatra kako je katedrala izgrađena do 1064. godine. Izgradnja druge katedrale nije se mogla opravdati uništenjem prve katedrale, već njezinom malom i skromnom naravi. Prema Imreu Henszlmannu, kada se u 19. stoljeću uređivao trg u Pečuhu, pronađeni su ostatci zida bazilike zapadno od južnih vrata današnje katedrale. „Tijekom iskapanja koja je ovdje vodio István Möller, a opisao Ottó Szönyi, 1922. godine

¹²³ Kiss, „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije.“, 363.

¹²⁴ Buzás, „Az egyházmegye építészeti emlékei.“, 3. – 4.

¹²⁵ Isto, 4.

otkrivena su tri temelja stupa, smještena u smjeru istok-zapad, izgrađena sa središnjim razmakom od 220 cm. Iznad središnjeg temelja nalazio se i okrugli donji kameni sloj uzlaznog dijela stupa, promjera oko 110 cm i visine 30 cm.¹²⁶ Tlocrt koji je dobiven nakon mjerenja radarom te povijesne činjenice podupiru pretpostavku o gotičkoj kapeli. No, mjerenja su pokazala kako zidovi njezina svetišta prodiru dublje od temelja okolnih zidova gotičke kapele. Navedeno upućuje na to da se srednjovjekovna kapela izgradila na temelju rimske kapele koja se nalazila na groblju te da je i ona bila dio druge katedrale.¹²⁷

Druga katedrala stradala je 1064. godine u požaru koji je zahvatio Pečuh. Stoga se pretpostavlja da je izgradnja treće katedrale započela nakon 1064. godine. Riječ je o monumentalnoj trobrodnoj građevini koja se nalazila na mjestu rimske kapele. No, o izgradnji treće katedrale te o njezinom unutrašnjem uređenju nema mnogo pisanih izvora. „Na temelju arhitektonskih oblika građevine i klesanih kamenih presjeka možemo najviše reći da je gradnja katedrale započela negdje u posljednjoj četvrtini 11. stoljeća, a da je zgrada bila pod krovom u trećoj četvrtini 12. stoljeća.“¹²⁸ Temelji katedrale i kripte najvjerojatnije su dovršeni u vrijeme biskupa Stjepana točnije oko 1093. godine. Veći dio katedrale izgrađen je u vrijeme biskupa Šimuna oko 1108. godine, a izgradnju katedrale dovršili su nasljednici biskupa Šimuna. Treća katedrala u Pečuhu bila je visoka 22 metra te dugačka 67 metara. Tlocrt crkve i tornja nalikuju talijanskom stilu izgradnje.¹²⁹

7.5. Opatija u Pečvaru

U podnožju planine Zengő, koja se proteže jugoistočno od sjedišta pečuške biskupije, kralj Stjepan I. Sveti dao je izgraditi opatiju sv. Benedikta odnosno današnji Pečvard (mađ. Pécsvárad). Kralj je obećao da će izgraditi opatiju već 998. godine, no navedeno je područje tek nekoliko godina kasnije dospjelo pod kraljevu kontrolu te je izgradnja opatije započeta tek 1012. godine. Godine 1015. opatija je posvećena te je iste godine izdana i isprava. Potpuna izgradnja opatije dogodila se tek 1037. godine. Prema istraživanjima Balázsa Bodoóá, vidljivo

¹²⁶ Buzás, „Az egyházmegye építészeti emlékei.“, 7.

¹²⁷ Isto, 8.

¹²⁸ Isto, 24.

¹²⁹ Isto, 24. – 25.

je kako je u prvoj fazi izgradnje glavne crkve opatije riječ o jednobrodnoj kamenoj crkvi s četvrtastim svetištem. Na južnoj strani crkve nalazila se zgrada opatije.¹³⁰

7.6. Arhiđakonati Pečuške biskupije

U Pečuškoj biskupiji nalazilo se osam arhiđakonata: u Baranji, u Vátyju, u Tolni, u Vukovaru, u Markiji, u Regölyu, u Aszuágu te u Požegi. Na području pečuške biskupije nalazile su se Baranjska, Požeška i Vukovska županija te županija Tolna. No, područja županija i arhiđakonata nisu se međusobno podudarala.¹³¹

U županiji Tolna nalazio se arhiđakonata u Tolni i u Regölyu. Nadalje, u baranjskoj županiji nalazili su se arhiđakonati u Baranji, Aszuágu te Vátyu. Prvi navedeni arhiđakonata, Baranjski, nalazio se na području baranjske županije na crti istočno od Pečuha do rijeke Dunav. U Baranyaváru (Branjin Vrh) nalazilo se središte ovog arhiđakonata. Nadalje, arhiđakonata u Aszuágu s prostora u južnom dijelu Baranjske županije prostirao se duž Drave, no jednim se dijelom prostirao na području Vukovske županije. Arhiđakonata u Vátyu nalazio se na zapadnom dijelu Baranjske županije te mu je središte bilo u istoimenoj ranoj gradačkoj županiji. No, krajem 13. stoljeća središte se premješta u Pečuh te arhiđakonata u Vátyu mijenja naziv u Prvostolni.¹³²

Arhiđakonati u Požegi, Markiji i Vukovu nalazili su se na području južno od rijeke Drave. Požeški se arhiđakonata nalazio u Požeškoj županiji, ali je obuhvaćao i zapadni dio Vukova. Arhiđakonata u Markiji nalazio se na istočnom dijelu Vukovske županije. Sukladno tomu, na prostoru Vukovske županije nalazila su se četiri arhiđakonata. Prvi je bio onaj u Aszuágu, koji je obuhvaćao sjeverozapadni dio županije, potom požeški, koji je obuhvaćao zapadni dio, arhiđakonata u Markiji, koji se nalazio na istočnom dijelu te Vukovski, koji se nalazio u samome središtu županije.¹³³

¹³⁰ Buzás, „Az egyházmegye építészeti emlékei.“, 7.

¹³¹ Kiss, „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije.“, 366.

¹³² Isto, 366.

¹³³ Isto, 367.

7.7. Značajniji biskupi Pečuške biskupije

Sve do 16. stoljeća na čelu Pečuške biskupije nalazilo se 28 biskupa. Nadalje, u radu su zbog ograničenja prostora odabrana samo tri najznačajnija biskupa Pečuške biskupije koja su detaljnije predstavljena.

7.7.1. Bonipert (1009. – 1036.)

Prvi biskup pečuške biskupije bio je Bonipert koji je dužnost biskupa obavljao od 1009. do 1036. godine. Na čelo biskupije postavio ga je kralj Stjepan I. Sveti. U kolovozu 1009. održalo se biskupsko ređenje Boniperta u Győru. Prema Györgyu Györffyju, Bonipert dolazi iz Italije, točnije iz Lombarije, dok Andrić za njega pretpostavlja da je porijeklom iz Francuske. Bio je sacelan¹³⁴ i potkancelar.¹³⁵

Kao prvi poglavar biskupije Bonipert je dao popraviti jednu od kapelica koja se nalazila na ranokršćanskom groblju. Kapelica bi do izgradnje katedrale postala crkva u središtu biskupije te bi se u njoj moglo i krstiti. Uz to, odredio je na kojem će mjestu biti izgrađena katedrala. Oko 1020. godine šalje svećenika Hilduina biskupu Fulbertu u Francusku. Od biskupa Fulberta zatražio je Priscijanov kodeks¹³⁶ kako bi u Pečuhu mogao osnovati školu. To što je kodeks zatražio od biskupa Fulberta koji je djelovao u Francuskoj, pokazuje kako je biskup Bonipert želio osnovati kvalitetnu školu.¹³⁷

¹³⁴ sacelan - kapelan, pomoćni svećenik, mlađi svećenik koji je dodijeljen kao pomoćnik i zamjenik starijem svećeniku

¹³⁵ Sršan, „*Baranja*“, 17.

¹³⁶ Riječ je o Udžbeniku gramatike (*Institutiones grammaticae*) kojega je sastavio Priscijan iz Cezareje u 6. stoljeću. Udžbenik se sastoji od dva odvojena sveska. Prvi svezak, *Priscianus maior*, bio je sastavljen od 16 poglavlja. Dok je drugi svezak, *Priscianus minor*, bio sastavljen od posljednja dva poglavlja odnosno 17 i 18 poglavlja. Priscijan se u Udžbeniku gramatike oslanjao na Herodijana i Apolonija Diskola, grčke gramatičare. Pomoću ovoga udžbenika se mogao steći vrlo visoki stupanj znanja latinskog jezika.

¹³⁷ Koszta, „*A 14. század közepég.*“, 58.

7.7.2. Kalan od roda Bor-Kalan (1186. – 1218.)

Krajem 12. i početkom 13. stoljeća pečuški biskup postaje Kalan od roda Bor-Kalan. Potjecao je iz ugledne mađarske obitelji te je rođen oko 1150./1155. godine. Kalan je već kao mladi klerik stupio na kraljevski dvor te je postao član kraljevske kapele. Obrazovao se u Francuskoj te je nakon povratka kući preuzeo ulogu u izdavanju kraljevskih diploma i postao jedan od suradnika kralja Bele III. (1172. – 1196.). Između 1181. i 1183. obavljao je dužnost kraljevskog kancelara. Kralj Bela III. Kalana je zbog zasluga imenovao poglavarom pečuške biskupije. Oko 1186. godine postavljen je na čelo pečuške biskupije.¹³⁸

Kralj Bela III. Kalana je postavio za gubernatora Hrvatske i Dalmacije. Ovu je dužnost Kalan obnašao od 1190. do 1193. godine. Kalanovom inicijativom dolazi do sklapanja Zadarskog mira te mu je upravo zbog toga papa Inocent III. podijelio nadbiskupski palij.¹³⁹

Biskup Kalan bio je jedan od najznačajnijih biskupa pečuške biskupije u vrijeme vladavine Arpadovića. Pokušao je ograničiti samostalnost crkava koje su djelovale na području biskupije u Pečuhu.¹⁴⁰

U vrijeme biskupa Kalana završena je obnova pečuške katedrale koja je nastradala u požaru. Zapadni dio crkve i zapadna vrata imaju ranogotička obilježja te su dovršena u vrijeme biskupa Kalana. Vjerojatno je da je u prvim godinama biskupovanja dovršio kiparske dekoracije koje su se nalazile unutar katedrale, a koje su naručili Kalanovi prethodnici.¹⁴¹ Uz to, započeo je i obnovu biskupskog središta. Krajem svoga biskupovanja vjerojatno je utemeljio kaptol svetoga Ivana Krstitelja koji se nalazio nasuprot novonastalog zapadnog pročelja katedrale.¹⁴²

Biskup Kalan imao je značajnu ulogu u razvoju pismenosti u Pečuhu. Zbog svoga iskustva u kraljevskoj kancelariji te zbog klerika koji su dolazili s njim poticajno su utjecali na razvoj pravnog/službenog pisma. Oko Kalana su se nalazili obrazovani svećenici koji su nosili titulu magistra.¹⁴³

¹³⁸ Koszta, „A 14. század közepég.”, 69.

¹³⁹ palij - uska vrpca bijele boje u obliku slova Y, s križevima od crne svile. Simbolizira Kristovo raspeće.

¹⁴⁰ Koszta, László. „A 14. század közepég.”, 70.

¹⁴¹ Isto, 73. (vlastiti prijevod)

¹⁴² Isto, 73.

¹⁴³ Isto, 73.

Kalan je želio osobno sudjelovati u križarskom ratu za oslobađanje Svete zemlje. No, zbog svoje starosti nije sudjelovao u križarskom ratu te umire oko 1218. godine.¹⁴⁴

U vrijeme biskupa Kalana Pečuška je biskupija imala tri kaptola: katedralni sv. Petra; sv. Ivana; sv. Petra u Požeškom polju.¹⁴⁵ Katedralni kaptol sv. Petra u Pečuhu imao je arhiđakonata u mjestu Vaty te je obuhvaćao cijeli zapadni dio biskupije. Kaptol sv. Ivana s bakunjskim arhiđakonatom obuhvaćao je cijeli istočni dio. Kaptolu sv. Petra u Požeškom polju pripadala su četiri arhiđakonata: Požega (Posega), Vukovo (Walco), Morović (Marchia) i Donji Miholjac (Ozyag).¹⁴⁶

7.7.3. Ladislav Korodski (1314. – 1345.)

Nakon Petra I. biskup postaje Ladislav Korodski (1314. – 1345.), koji je porijeklom iz obitelji Korodski, slavonske plemićke obitelji koja je imala posjede u srednjovjekovnoj Baranjskoj, Požeškoj i Vukovskoj županiji te županiji Tolna. Ladislav je rođen oko 1280. godine te je 1296. upisan kao klerik u ispravi pečuškog kaptola. Između 1296. i 1300. postaje kanonikom pečuške biskupije. Nakon smrti biskupa Petra I. kanonici izabiru Ladislava kao novog biskupa, a to je i potvrdio kralj Karlo Robert. Biskup Ladislav dobro je poznao stanje u biskupiji s obzirom na to da je na čelo biskupije došao nakon dva desetljeća kao kanonik u Pečuhu. Ladislav je bio prvi biskup pečuške biskupije koji je od svećenika postao biskup. Dana 25. srpnja 1314. Ladislav se još uvijek spominje kao prepošt, no sredinom siječnja 1315. godine prvi se puta pojavljuje kao biskup. „Četiri mjeseca od travnja 1316. kralj je ratovao u Tolni i Baranji te je ukinuo vlast Köszege na tom području.“¹⁴⁷ Prilikom ovoga pohoda na kraljevoj je strani sudjelovala i vojska pečuške biskupije. U listopadu 1317. godine sam biskup Ladislav sudjelovao je u borbi protiv obitelji Csák.¹⁴⁸

Od 1320. godine biskup Ladislav dobiva naloge od pape iz Avignona. Najčešće su se nalozi odnosili na unutarnje crkvene pokazuje iz čega je vidljivo kako je biskup Ladislav bio izrazito stručan u crkvenom pravu. Od 1330. godine od papa dobiva naloge o osjetljivim stvarima, koje su se najčešće protivile interesima kralja. „Godine 1330. papa Ivan XXII.

¹⁴⁴ Koszta, „A 14. század közepég.”, 73.

¹⁴⁵ Sršan. „Baranja.”, 20

¹⁴⁶ Várady. „Baranya multja és jelenje. II. kötet.”, 241.

¹⁴⁷ Koszta, „A 14. század közepég.”, 91. – 92. (vlastiti prijevod)

¹⁴⁸ Isto, 92.

imenovao ga je jednim od papinskih upravitelja upražnjene Estergomske nadbiskupije, sa zadatkom da spriječi otimanje imovine nadbiskupije od strane neovlaštenih osoba, te mu je postavio zadatak povrat imovine preminulog nadbiskupa Estergoma, koja je bila oduzeta od strane kralja.”¹⁴⁹

Biskup Ladislav nalazio se trideset godina na čelu pečuške biskupije te se odlučno zauzimao za interese svoje biskupije. Za vrijeme njegova biskupovanja dolazi do nekih administrativnih promjena, odnosno 1329. godine osoba koja je postupala po službenoj dužnosti u ime samoga biskupa nosi naziv *yconomus* te se od 1330. godine koristi naziv *vicarius*.¹⁵⁰ Uz to, podupirao je razvoj Pečuha te je tijekom 1330-ih godina naselio hospese koji su najčešće bili s njemačkog područja. U vrijeme biskupovanja biskupa Ladislava jača biskupija te se razvija grad biskupskog središta.¹⁵¹

¹⁴⁹ Koszta, „A 14. század közepég.”, 93.

¹⁵⁰ Njari, Denis., Bereš, Monika. „Pečuški biskup Ladislav II. Segelački.“, u Zbornik radova 29. Međunarodnog znanstvenog skupa “Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu” Osijek, 12.-14.11.2021., (Osijek, 2022.), 111.

¹⁵¹ Koszta, „A 14. század közepég.“, 95. – 96.

8. Sveučilište u Pečuhu

Tijekom 14. stoljeća stvorili su se uvjeti za osnivanje sveučilišta diljem Srednje Europe. Prvo je osnovano sveučilište u Pragu, potom u Krakovu, Beču te naposljetku u Pečuhu. Osnivanje sveučilišta u Pečuhu značilo je i stvaranje prve institucije takve vrste u Mađarskoj.

Kralj Ludovik I. Veliki osnovao je sveučilište u Pečuhu te je to značilo i stvaranje prve institucije ovakve vrste u Ugarskoj. Ondje se učilo građansko i kanonsko pravo. Na sveučilištu su podučavali svećenici. Dana 1. rujna 1367. godine papa Urban V. daje ovlasti kralju Ludoviku I. Velikom da osnuje sveučilište u Pečuhu. Osnivanje sveučilišta imalo je stroge uvjete. Zahtijevalo je odobrenje vladara i crkvenog poglavara. Potom je crkveni poglavar odredio mjesto u kojemu će se osnovati sveučilište. Ispravom pape Urbana V. određeno je da će se sveučilište osnovati u Pečuhu te da će postojati tri fakulteta, odnosno medicina, pravo i filozofija. No, postavlja se pitanje zbog čega je sveučilište osnovano upravo u Pečuhu s obzirom na to da nije riječ o mjestu u kojemu je stolovao kralj. Prema osnivačkoj povelji pape Urbana V. Pečuh je bio pogodan za razvoj znanosti te je bio jedan od najbogatijih biskupijskih središta u srednjovjekovnoj Ugarskoj. Razlog tomu je što su u Pečuhu djelovala četiri samostana prosjačkih redova te kaptolska škola. Postojanje četiriju samostana u Pečuhu ukazuje na to da je ondje bilo veoma povoljno intelektualno okruženje te također svjedoči i o samom bogatstvu mjesta.¹⁵²

Razlozi zbog kojih se osnovalo sveučilište su da su viši studiji pružali neophodna znanja osobama koje su se nalazile na višim crkvenim i svjetovnim položajima. Potom, na taj je način dolazilo do širenja pismenosti i znanja što je bilo značajno u 14. stoljeću. Prije osnivanja sveučilišta u Pečuhu studenti su se školovali na sveučilištima u Padovi, Bologni te Parizu. Kralj Ludovik I. Veliki, biskup Vilim iz Koppenbacha (1361. – 1374.) i mađarska sela plaćali su desetinu kojom su potpomogli izgradnju sveučilišta. Prema Józsefu Kolleru, sveučilište u Pečuhu djelovalo je sve do osmanskog osvajanja.¹⁵³

Biskup Vilim nastojao je na sveučilište dovesti predavače sa svjetskih sveučilišta (primjerice Bologna). Stoga je, uz brojne ustupke (plaća od 300 srebrnih maraka), uspio

¹⁵² Jelenkor online „*A középkori pécsi egyetem.*“, pristup ostvaren: 27.5.2023. (<https://www.jelenkor.net/archivum/cikk/358/a-kozepkori-pecsi-egyetem>)

¹⁵³ Isto.

pridobiti svoga poznanika Galvana iz Bologne da se preseli u mjesto u blizini Pečuha. No, nedugo nakon smrti biskupa Vilima, Galvano odlazi s pečuškoga sveučilišta.¹⁵⁴

Zbog nedostataka izvora malo se zna o radu predavača pečuškoga sveučilišta. No, pretpostavlja se da su ondje predavali Hermann Lurcz, pečuški prepošt Rudolf, sebenski prepošt Pavao, Imre Czudar, Bálint Kolozsvári te požeški prepošt Nikola.¹⁵⁵

„Dana 1. lipnja 1465. g. šalje papa Pavao II. Ivanu Cesingeu dozvolu za uspostavu sveučilišta s pravilima Bonskog sveučilišta (...).“¹⁵⁶ No, ne postoje podatci o tome kakvo je i koje je to sveučilište, s obzirom na to da je već postojalo Sveučilište u Budimu na kojemu se učila teologija.

Sveučilište u Pečuhu počelo je propadati u prvoj polovici 15. stoljeća. Nekoliko je razloga propadanja sveučilišta. Prvi razlog bio je teret održavanja ustanove koji su snosili pečuški biskupi, a ne kralj. Drugi je razlog taj što je kralj Žigmund nakon dolaska na vlast oko 1410. godine osnovao sveučilište u Óbudi.¹⁵⁷

Prema arheološkim istraživanjima u posljednjoj trećini 20. stoljeća otkriveno je da se zgrada sveučilišta u Pečuhu nalazila na sjeveroistočnom kraju biskupske zgrade, sjeverno od katedrale. Riječ je o jednokatnoj zgradi koja se protezala u smjeru istok-zapad, a glavno pročelje joj je bilo okrenuto prema katedrali. Pretpostavlja se da se u prizemlju zgrade nalazila velika dvorana, odnosno *magna aula*, na čijim se krajevima nalazila manja prostorija. U zgradi sveučilišta nalazio se i grb biskupa Vilima.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Petrovics, István. „A középkori pécsi egyetem és alapítója.” (u: AETAS 20. évf. 4. szám, 2005.), 36.

¹⁵⁵ Petrovics, „A középkori pécsi egyetem és alapítója.”, 36. – 37.

¹⁵⁶ Sršan, „Baranja.”, 25.

¹⁵⁷ Petrovics, „A középkori pécsi egyetem és alapítója.”, 38.

¹⁵⁸ Isto, 39.

Zaključak

Pomoću relevantne literature, nastojao se stvoriti jasniji prikaz Baranjske županije u srednjemu vijeku počevši od njezinoga teritorijalnog opsega, stanovništva te same Pečuške biskupije koja se nalazila na njezinome području. Time je postignut temeljni cilj rada.

Sukladno navedenome, pomoću relevantne literature u radu odgovorilo se na postavljena pitanja iz uvoda. Baranjska županija u srednjem se vijeku prostirala na dijelu Dunavskog bazena, koji je omeđen sa sjevera planinom Meček, na jugoistoku Dunavom i Dravom, a na zapadu potocima Almaš, Okur i Šio. Pretpostavlja se kako su se Slaveni u 7. stoljeću neometano mogli nastaniti u području Karpatske kotline i južne Panonije zbog toga što su Avari smatrali kako imaju brojne koristi od njih. Krajem 9. stoljeća na područje Baranje naseljavaju se Mađari te kralj Stjepan I. Sveti osniva Pečušku biskupiju. Snaga političkoga djelovanja kralja Svetog Stjepana leži u učvršćivanju kršćanske vjere.

Stjepan I. Sveti utemeljio je biskupiju u Pečuhu te je osnovao opatiju u Pécsváradu. Osnivanje biskupije poslužilo je kao nit vodilja za utvrđivanje oblika županije, čije su zapadne granice i danas uglavnom one koje je kralj Stjepan I. Sveti odredio kao granice biskupije. Županije se mogla ustrojiti ondje gdje je postojala utvrda, stoga je središte Baranjske županije prvotno bio Baranyavár, današnji Branjin Vrh. Prema njemu najvjerojatnije potječe naziv županije. Uz to, iz naziva se može pretpostaviti kako je Baran bio prvi župan. Potom se oko 1193. godine središte prebacuje u Pečuh. Branjin Vrh prvotno je bio središte Baranjske županije zbog toga što se ondje nalazila utvrda, dok se u Pečuhu, koji je bio središte biskupije, nije nalazila.

Na području Baranje u srednjem su se vijeku isticale brojne velikaške obitelji. Primjerice, Čeminački, Motičinski, Korodski, Gorjanski, Herceg Sečuški i brojne druge. Svaka je od navedenih obitelji imala brojne posjede na području Baranjske županije.

Baranjska je županija tijekom povijesti bila izložena brojnim provalama. Godine 1240. papa Grgur IX. šalje poziv za sinod u Rimu zbog opasnosti od Tatara. Tijekom Tatarske provale Baranjska je županija jako opustošena. Gradovi koji su bili opasani bedemima nisu zauzeti. Stoga je kralj Bela IV. izdao povelju kojom je naredio izgradnju utvrda te modernizaciju vojske.

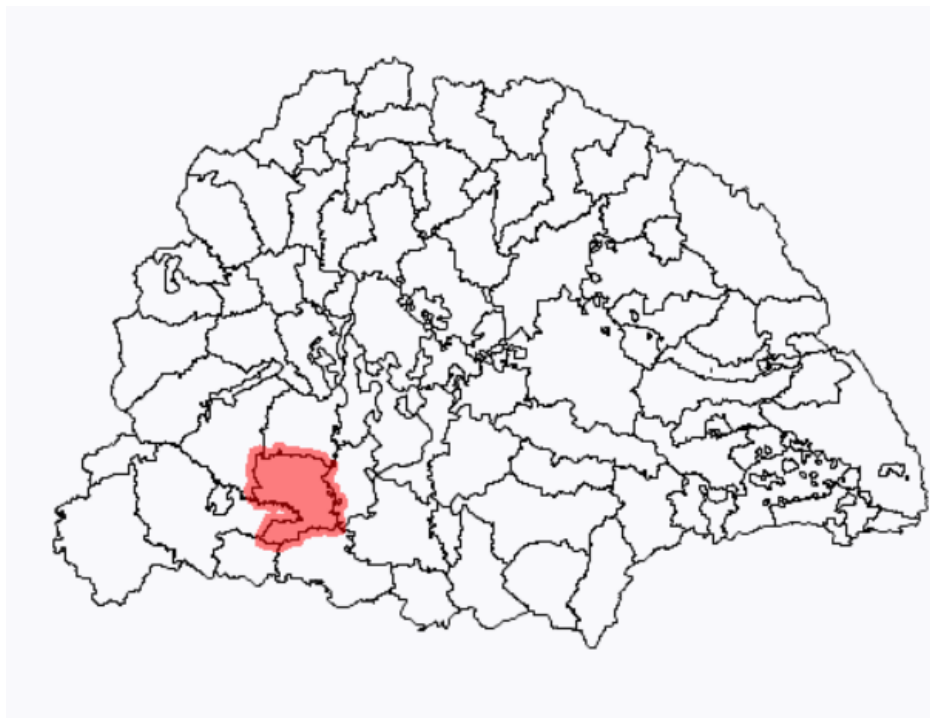
Analizom Engelovog povijesnog zemljovida vidljivo je kako je na području Baranjske županije bilo tri biskupijska grada (Pečvard, Pečuh i Mohač), tri grada u vlasništvu plemića (Šikloš, Danóc i Našice) te jedan kraljevski grad (Sečuh).

Tijekom vladavine kralja Ludovika I. Velikog osnovano je sveučilište u Pečuhu na kojemu se moglo učiti kanonsko i građansko pravo, a podučavali su svećenici.

Još uvijek postoji nedostatak literature o Baranjskoj županiji u srednjem vijeku na hrvatskome jeziku. Sukladno tomu, potrebno je provesti novija istraživanja na području Baranjske županije kako mađarskoga, tako i hrvatskoga dijela. Na taj bi se način osigurala novija literatura na hrvatskome jeziku.

Prilozi

Prilog 1.

Slika 1. Smještaj Baranjske županije (prema Engel, „Magyarország a középkor végén.“)

Prilog 2.

Slika 2. Smještaj Osijeka

Prilog 3.

Tablica 1. Župani Baranjske županije (prema Sršan, „Baranja.“)

Župani Baranjske županije	
Ime i prezime:	Godina obnašanja dužnosti župana:
Crug	1082.
Ilija Bessenyei	1096.
Porsa	1223.
Mavro de Györ	1245.
Begin	1247.
Demetra	1250.
Mavro de Györ	1266. – 1268.
Dominik	1269.
Aleksandar de Nekcle	1272.
Csórnáy Lovro de Osl	1272.
Herbold de Osl	1272.
Nikola	1275.
Regen	1275.
Gregorije de Barna	1275.
Mato	1278.
Kemen de Hedervara	1285.
Kemen de Hedervara	1287.
Kemen de Hedervara	1289.
Kemen de Hedervara	1291.
Gyula sikloski od roda Kan	1293. – 1294.
Konrad Ováry	1296.
Kemen de Hedervara	1297.
Meysa (Aiza)	1299.
Aleksandar Lipocza	1312.
Petar Šikloski	1314.
Nikola de Osl	1338.
Dionizije de Osl	1345.

Andrija de Debregozth	1352.
Andrija de Debregozth	1354.
Nikola Iločki	1356.
Nikola Gorjanski	1359. – 1360.
Nikola Gorjanski	1365.
palatin Ladislav	1368.
Nikola Gorjanski	1369. – 1370.
palatin Ladislav	1371.
Nikola Gorjanski	1374.
Ivaniš Horvat	1376. – 1378.
Nikola Gorjanski	1380.
Pavao de Lusko	1382.
Nikola Gorjanski	1389.
Stjepan de Losoncza	1391.
Ladislav de Lerinca	1393.
Ivan Morović	1397.
Ivan Morović	1399.
Ivan Morović	1400.

Prilog 4.

Tablica 2. Biskupi pečuske biskupije do 14. stoljeća (prema Koszta, „A 14. század közepég.“)

Popis biskupa Pečuške biskupije do 14. stoljeća	
Ime	Godina biskupovanja
Bonipert	1009. – 1036.
Sveti Mavro	1036. – 1070./1075.
Stjepan I.	1093.
Šimun	1108. – 1124./1134.
Nana	1135
Makarije I.	1137. – 1139.
Ivan I.	1142. – 1146./1148.
Antimije	1148. – 1158.
Makarije II.	1161. – 1186.

Kalan iz obitelji Bor-Kalan	1186. – 1218.
Bartol iz Burgundije	1219. – 1251.
Ahilej od Hont-Pázmánya	1251. – 1252.
Job od Zacha	1252. – 1280.
Pavao iz obitelji Balog	1293. – 1305.
Manfred	1306.
Petar I.	1307. – 1314.
Ladislav Korodški	1314. – 1345.
Nikola Henrikov de Poroszló	1346. – 1360.

Prilog 6.

Tablica 3. Popis biskupa Pečuške biskupije od 14. do 16. stoljeća (prema Sršan, „*Baranja.*“)

Popis biskupa Pečuške biskupije od 14. do 16. stoljeća	
Ime	Godina biskupovanja
Vilim	1360. – 1374.
Valentin de Alsan	1374. – 1408.
Ivan Eberhard	1409.
Ivan II.	1410. – 1420.
Henrik	
Andrija	
Nikola de Barnis	
Ivan Velikovaradinski (Janus Pannonius)	1458. – 1472.
Žigmund Erneszt	1473. – poč. 15. st.
Đuro Szatmáry	1505.

Popis literature

1. Andrić, Stanko. „*Srednjovjekovna plemićka obitelj hercega Sečujskih.*“, Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir, 2004.
2. Andrić. „*Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti.*“, u: Zbornik muzeja Đakovštine, 2015.
3. Bezerédy, Győző. „*Dunaszekcső és Bár története.*“, Dunaszekcső, 1975.
4. Buzás, Gergely. „*Az egyházmegye építészeti emlékei.*“, u: *A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543).* ur: Fedeles, Támás., Sarbak, Gábor., Sümegi, József. Pécs, 2009), (Mátyás Királyi Múzeum, Visegrad, 2013.
5. Csánki, Dezső. „*Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II. kötet*“, A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894.
6. Engel Pál. „*Magyarország a középkor végén.*“, Digitális térkép a Magyar Királyság településeiről – 1383, 1439, 1498
7. Engel, Pál. „*The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526.*“, I.B. Tauris, New York, 2021.
8. Fedeles, Tamás., Sarbak Gábor., Sümegi, József. „*A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543).*“, Fény, Pécs, 2009.
9. Fieder, Mária., „*Baranya vármegye korai ómagyar kori helyneveinek nyelvi elemzése*“, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2007.
10. Gábor, Zaicz., „*Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete.*“, Budapest: Tinta könyvkiadó, 2006.
11. , Ferenc, Gállos, Orsolya. „*A Pécsváradi egyházi nagybirtok és birtokközpont társadalma és gazdasági élete a középkorban.*“, u: „*Tanulmányok Pécsvárad középkori történetéhez*“, Dunántúli Dolgozatok 8. A Pécsi Janus Pannonius Múzeum Kiadványai 8. Pécs, 1975.
12. Gračanin, Hrvoje. „*Slaveni u ranosrednjovjekovnoj Južnoj Panoniji.*“ *Scrinia Slavonica* 8, 2008.
13. Györffy, György. „*Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.*“, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
14. Heka, Ladislav. „*Granice Baranje od srednjega vijeka do danas.*“ u *Granice i identiteti: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, 11. ožujak 2016. , ur. Daniela Taslidžić Herman, Beli Manastir/ Vukovar, 2017.

15. Jelaš, Danijel. „*Gradovi donjeg međuriječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku.*“, Slavonski Brod, 2020.
16. Karbić, Marija. „*Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku.*“, Matica Hrvatska, Zagreb, 2019.
17. Kiss, Gergely Bálint. „*Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije.*“, Scrinia Slavonica, 2009.
18. Kontler, László. „*Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi.*“, Srednja Europa, Zagreb, 2007.
19. Koszta, László. „*A 14. század közepég.*“, u: „*A pécsi egyházmegye története I., A középkor évszázadai (1009-1543)*“, ur. Fedeles, Tamás., Sarbak, Gábor., Sümegi, József., Fény Kft., Pécs 2009.
20. Kőfalvi, Tamás., „*Pécsvárad központi hely szerepe a középkorban*“, Acta Historica Évf. 119, Szeged, 2004.
21. Mažuran, Ive. „*Srednjovjekovni i turski Osijek.*“, Osijek: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Osijeku, Gradsko poglavarstvo Osijek, Školska knjiga Zagreb, 1994.
22. Njari, Denis., Bereš, Monika. „*Pečuški biskup Ladislav II. Segelački.*“, u Zbornik radova 29. Međunarodnog znanstvenog skupa “Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu” Osijek, 12.-14.11.2021., Osijek, 2022.
23. Ódor, Imre. „*Baranya Megye Évszázadai (1000. – 1918.).*“, u Tanulmányok és források Baranya megye történetéről 3., Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1996.
24. Petrovics, István. „*A középkori pécsi egyetem és alapítója.*“, u: AETAS 20. évf. 4. szám, 2005.
25. Sekulić, Ante. „*Hrvatski i baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji.*“, Zagreb: Školska knjiga, 1996.
26. Simonyi, Dezső. „*O porijeklu pečuškog toponima Quinque Ecclesiae.*“, Scrinia Slavonica, 2009.
27. Sršan, Stjepan. „*Baranja.*“, Matica Hrvatska, Osijek, 1993.
28. Várady, Ferencz. „*Baranya multja és jelenje. II. kötet.*“, Pécsi irodalmi és könyvnyomdai részvénytársaság nyomása, 1897.
29. Vrbanić, Ivan. „*Našice u srednjem vijeku.*“, završni rad, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, 2020.

Mrežni izvori:

1. „*A középkori pécsi egyetem.*“, Jelenkor online, pristup ostvaren: 27.5.2023.
(<https://www.jelenkor.net/archivum/cikk/358/a-kozepkori-pecsi-egyetem>)
2. „*A pécsi egyetem alapítása.*“, Rubicon, pristup ostvaren: 15.5.2023.
(<https://rubicon.hu/kalendarium/1367-szeptember-1-a-pecsi-egyetem-alapitasa>)
3. „*Baranja*“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 15.5.2023.
(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5822>)
4. „*Baranjska županija*“, karta srednjovjekovne Ugarske. Pristup ostvaren: 6.6.2023.
(<http://corvinlanc.hu/kmta/>)
5. „*Našice*“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 12.5.2023.
(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43071>)
6. „*Osijek*“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 24.4.2023.
(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=45673>)
7. „*Pečuh*“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 8.5.2023.
(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47260>)
8. Priscijan iz Cezareje.“ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 1.6.2023.
(<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50455>)
9. „*Baranja.*“, Hrvatski institut za povijest, podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, pristup ostvaren: 20.4.2023. (<http://hips.hr/baranja/>)

Popis Priloga

Slika 1. Smještaj Baranjske županije (prema Engel, „ <i>Magyarország a középkor végén.</i> “).....	45
Slika 2. Smještaj Osijeka.....	45
Tablica 1. Župani Baranjske županije (prema Sršan, „ <i>Baranja.</i> “)	46
Tablica 2. Biskupi pečuške biskupije do 14. stoljeća (prema Koszta, „ <i>A 14. század közepég.</i> “)	47
Tablica 3. Popis biskupa Pečuške biskupije od 14. do 16. stoljeća (prema Sršan, „ <i>Baranja.</i> “)	48